ธรรมารมณ์ในคีตวรรณกรรมร่วมสมัยเมืองพะเยา

Mental Objects in Contemporary Song Literature of Phayao

[1]วรวรรธน์ ศรียาภัย, [2]ปาริชาต โปธิ และ [3]นลินภัสร์ เมฆเกรียงไกร

[1]Warawat Sriyabhaya, [2]Parichart Pothi and [3]Nalinpat Mekkriengkrai

[123]คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา, ประเทศไทย

[123]School of Liberal Arts, University of Phayao, Thailand

[2]Corresponding Author's E-mail: parichart.po@up.ac.th

[2]Tel: 089-558-4284

Received April 1, 2026; **Revised** May 13, 2026; **Accepted** June 9, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสังเคราะห์เนื้อหาและกลวิธีนำเสนอธรรมารมณ์ในคีตวรรณกรรมร่วมสมัยเมืองพะเยา ระเบียบวิธีวิจัยเริ่มจากรวบรวมข้อมูลเกี่ยวข้องกับการวิจัย เก็บข้อมูลเนื้อหาและกลวิธีนำเสนอธรรมารมณ์จากคีตวรรณกรรมเมืองพะเยาร่วมสมัย จำนวน 31 บท แล้วจึงวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล โดยประยุกต์ใช้แนวคิดธรรมารมณ์ และแนวคิดรสวรรณคดี

ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยส่งหนุนให้เกิดคีตวรรณกรรมที่มีธรรมารมณ์ คือ ผู้สร้าง ผู้ส่ง และผู้เสพ ส่วนเนื้อหาและกลวิธีนำเสนอธรรมารมณ์มี 2 ลักษณะ คือ เอกธรรมารมณ์ ก่อให้เกิดธรรมารมณ์อัศจรรย์ใจ สงสาร เห็นใจ ซาบซึ้งในรัก สงบใจ สนุกสนาน และสหธรรมารมณ์ที่ให้ธรรมารมณ์สองประการขึ้นไป ไม่ว่าจะเป็นอัศจรรย์ใจคู่ซาบซึ้งในรัก สงบใจคู่อัศจรรย์ใจ สนุกสนานคู่อัศจรรย์ใจและสงบใจ ซาบซึ้งในรักคู่สงบใจและอัศจรรย์ใจ ธรรมารมณ์ดังกล่าวนำเสนอด้วยถ้อยคำสำนวนภาษาวรรณศิลป์ที่มีคุณค่าทางภาษาและวรรณคดี ส่งผลให้คีตวรรณกรรมร่วมสมัยเมืองพะเยาดำรงอยู่อย่างมีคุณค่า

คำสำคัญ: ธรรมารมณ์; คีตวรรณกรรม; เมืองพะเยา

Abstract

The purpose of this research article aimed to synthesize the content and presentation techniques of mental objects in the contemporary song literature of Phayao, The research methodology began with a comprehensive collection of relevant data, specifically gathering content and techniques for presenting mental objects from 31 contemporary Phayao musical compositions. The data were subsequently analyzed and synthesized through the application of the mental objects concept and Literary Rasa theory.

The research revealed that the factors contributing to the creation of musical literature with spiritual emotions are the composer, the performer, and the audience. The content and presentation techniques of mental objects can be classified into two characteristics: single mental object, which evokes feelings of wonder, compassion, love, peacefulness, and enjoyment; and combined mental objects, which evoke two or more kinds of mental objects.

These include wonder paired with love, peacefulness paired with wonder, enjoyment paired with wonder and peacefulness, and love paired with peacefulness and wonder. Such mental objects are presented through literary style and expressions of high linguistic and literary value, thereby sustaining the contemporary song literature of Phayao with enduring value.

Keywords: Mental Objects; Literary Song; Phayao

บทนำ

พะเยาในมิติประวัติศาสตร์เป็นเมืองโบราณ มีความสำคัญเห็นเด่นชัดครั้งสมัยพญางำเมืองเป็นกษัตริย์ปกครอง พ.ศ.1820-1826 ร่วมสมัยเดียวกับพ่อขุนรามคำแหงมหาราชแห่งเมืองสุโขทัย พ.ศ.1822-1862 และพญามังรายแห่งเมืองเชียงราย พ.ศ.1806-1836 และเมืองเชียงใหม่ พ.ศ.1839-1855 (สายันต์ ไพรชาญจิตร์, 2555) ในมิติภูมิศาสตร์เป็นจังหวัดในภาคเหนือตอนบน มีอาณาเขตทิศเหนือติดต่อกับเชียงราย ทิศใต้และตะวันตกบางส่วนติดต่อกับลำปางและแพร่ ทิศตะวันออกติดต่อกับน่านและแขวงไชยบุรี สปป.ลาว แบ่งการปกครองเป็น 9 อำเภอ คือ จุน เชียงคำ เชียงม่วน ดอกคำใต้ ปง ภูกามยาว ภูซาง เมืองพะเยา และแม่ใจ ลักษณะพื้นที่ของพะเยา มีทั้งภูเขา พื้นที่สูง พื้นที่ราบ พื้นที่ลุ่ม แหล่งน้ำ และป่าไม้ โดยเฉพาะในเขตเมืองพะเยามีแหล่งน้ำขนาดใหญ่คือกว๊านพะเยา ในมิติทางวัฒนธรรมจะมีวัฒนธรรมเด่นและสำคัญซึ่งอาจจัดเป็นอารยธรรมได้คือภาษา มีภาษาพูดเป็นภาษาไทยถิ่นเหนือและภาษาของชนกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น ภาษาไทลื้อ ภาษาเมี่ยน และภาษาอาข่า มีภาษาตัวเขียนเป็นของตนเองคือตัวอักษรธรรมล้านนา นอกจากนี้ยังมีวัฒนธรรมอื่นๆ เป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ เช่น พิธีกรรมเนื่องในคติพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นการฟ้อนผีมดผีเม็ง การเลี้ยงผีปู่ตา การเลี้ยงผีขุนน้ำ การทำบุญตักบาตร การทำบุญขึ้นบ้านใหม่ การจัดงานแต่งงานและงานศพตามคติศาสนา ทั้งคติพุทธ คติคริสต์ คติอิสลาม และคติความเชื่อของเผ่าเมี่ยน (วัฒนธรรมจังหวัดพะเยา, 2560)

ธรรมชาติและวัฒนธรรมอันก่อร่างสร้างขึ้นผ่านกาลเวลามาสู่ความเป็นภูมิทัศน์เมืองพะเยานั้นล้วนเป็นไปตามแนวคิดปฏิจจสมุปบาท คือการเกิดขึ้นพร้อมแห่งธรรมทั้งหลายโดยอาศัยกัน การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกัน จึงเกิดมีขึ้น เพราะอาศัยปัจจัยสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันมา (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2559ก) เมื่อพิจารณาความเป็นเมืองพะเยาในมิติทางวรรณกรรมเห็นได้ว่า ภูมิทัศน์เมืองพะเยาเป็นปัจจัยก่อเกิดวรรณกรรมของเมืองพะเยาแต่ละยุคสมัย เพราะสิ่งนั้นส่งผลให้นักประพันธ์ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับเมืองพะเยาอย่างใดอย่างหนึ่ง เกิดแรงบันดาลใจหรือความสะเทือนใจใคร่ที่จะถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดให้ผู้อื่นได้รับรู้ด้วยวิธีการที่ถนัดคือกลวิธีทางวรรณศิลป์ ส่งผลให้เกิดงานวรรณกรรมของเมืองพะเยา มีทั้งวรรณกรรมสมัยอดีตและปัจจุบัน วรรณกรรมสมัยอดีต เช่น วรรณกรรมจารึก วรรณกรรมใบลาน และวรรณกรรมมุขปาฐะ ส่วนวรรณกรรมสมัยปัจจุบันหรือวรรณกรรมร่วมสมัย เช่น ลิลิตพญางำเมือง ของเอื้อ มณีรัตน์ พิมพ์เผยแพร่ พ.ศ.2538 ริมฝั่งแม่น้ำหัวใจสลาย ของพิบูลศักดิ์ ละครพล พิมพ์เผยแพร่ พ.ศ.2556 และวรรณกรรมเพลงซึ่งในงานวิจัยนี้เรียกว่า “คีตวรรณกรรม” เช่น กว๊านพะเยา ของสุรพล สมบัติเจริญ เผยแพร่ในระหว่าง พ.ศ.2502-2504 สุดทางที่พะเยา ของธาตรี เผยแพร่ พ.ศ.2521 และแอ่วพะเยา ของวิชัย ศรีจันทร์ เผยแพร่ พ.ศ.2561

คีตวรรณกรรมร่วมสมัยเมืองพะเยาบังเกิดขึ้นตามกฎอิทัปปัจจยตาในแนวคิดปฏิจจสมุปบาทว่า ความที่เมื่อมีสิ่งนี้เป็นปัจจัยสิ่งนี้ สิ่งนี้ย่อมเกิดขึ้น (พุทธทาสภิกขุ, 2536) กล่าวคือ ภูมิทัศน์เมืองพะเยาก่อให้นักประพันธ์เกิดแรงบันดาลใจ จึงได้แต่งบทคีตวรรณกรรมขึ้นมา จนกลายเป็นผลงานสร้างสรรค์มีคุณค่า และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนพื้นถิ่นจังหวัดพะเยาและของสังคมไทยในภาพรวมด้วย เมื่อพิจารณาลงลึกถึงเนื้อหาสาระและกลวิธีการนำเสนอในคีตวรรณกรรมร่วมสมัยเมืองพะเยาพบว่า มีกลไกสำคัญ คือ

“ธรรมารมณ์” ที่ส่งผลให้คีตวรรณกรรมดังกล่าวมีความหลากหลาย ทั้งในมิติของจำนวนบทและเนื้อหา ทั้งยังดำรงอยู่ได้คู่กับสังคมเมืองพะเยาและสังคมไทยตั้งแต่แรกเริ่มจนกระทั่งปัจจุบัน เช่น เพลง**กว๊านพะเยา** เผยแพร่ พ.ศ.2506 และเพลง**พะเยารอเธอ** เผยแพร่ พ.ศ.2518 ธรรมารมณ์เป็นโลกียธรรมที่อยู่ควบคู่ชีวิตอยู่มนุษย์ เช่น ความซาบซึ้งในความรัก ความสนุกสนาน และความอัศจรรย์ใจ นักประพันธ์ประยุกต์ใช้ธรรมารมณ์ในการสร้างสรรค์คีตวรรณกรรมร่วมสมัยเมืองพะเยาได้อย่างยอดเยี่ยม

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะสังเคราะห์ธรรมารมณ์ในคีตวรรณกรรมร่วมสมัยเมืองพะเยา ในด้านเนื้อหาและกลวิธีการนำเสนอ เพื่อให้เกิดความเข้าใจธรรมารมณ์ทางโลกียธรรม และความเห็นแจ้งถึงกลวิธีการสร้างสรรค์วรรณกรรมโดยใช้ธรรมารมณ์เป็นเครื่องมือทางวรรณศิลป์

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อสังเคราะห์เนื้อหาและกลวิธีนำเสนอธรรมารมณ์ในคีตวรรณกรรมร่วมสมัยเมืองพะเยา

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านข้อมูล

ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ คีตวรรณกรรมร่วมสมัยเมืองพะเยา มีเกณฑ์การคัดเลือกข้อมูลและวิธีการเก็บข้อมูล รวมทั้งข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย ดังนี้

1.1 เกณฑ์การคัดเลือกข้อมูลและวิธีการเก็บข้อมูล

1) เป็นคีตวรรณกรรมมีเนื้อหากล่าวถึงเมืองพะเยาในภูมิทัศน์ต่างๆ เช่น ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม และธรรมชาติ แต่งด้วยภาษาไทยถิ่นกลางหรือภาษาไทยถิ่นเหนือ ขับร้องโดยศิลปิน จัดทำเป็นวีดิทัศน์ และเผยแพร่ในสื่อออนไลน์ เช่น เฟซบุ๊ก (Facebook) และยูทูบ (YouTube)

2) ผู้วิจัยคัดเลือกข้อมูลคีตวรรณกรรมเมืองพะเยาที่มีเนื้อหาไม่ซ้ำกัน เลือกสำนวนมีเนื้อหาสมบูรณ์ ตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งจบบท ขับร้องโดยเปล่งเสียงถ้อยคำชัดเจน จากนั้นจึงบันทึกเสียงด้วยตัวอักษรภาษาไทย

1.2 ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย มีจำนวน 31 บท จำแนกได้ 3 กลุ่ม ตามขนาดของบทคีตวรรณกรรม คือ บทขนาดสั้นมีตั้งแต่ 1-10 วรรค บทขนาดกลางมีตั้งแต่ 11-20 วรรค และบทขนาดยาวมีตั้งแต่ 21 ขึ้นไป ดังนี้

คีตวรรณกรรมขนาดสั้น มี 2 บท ได้แก่ กว๊านพะเยา-1, ฮักพะเยา คิดเป็นร้อยละ 6.50 ของบทคีตวรรณกรรมทั้งหมด

คีตวรรณกรรมขนาดกลาง มี 19 บท ได้แก่ กว๊านพะเยา-2, พะเยาม่วนแต้, ริมฝั่งกว๊านพะเยา, หัวใจพะเยา, สุดทางที่พะเยา, ธารสวรรค์กว๊านพะเยา, แอ่วพะเยาม่วนใจ, พะเยามาแล้วมาอีก, ฮักเมืองพะเยา, มนต์เมืองพะเยา-1, มนต์เมืองพะเยา-2, แหล่งสวรรค์เมืองพะเยา, พะเยาที่รัก, กลับพะเยาเต๊อะน้อง, ปิ๊กกว๊านพะเยาเต๊อะมาลี, หนุ่มพะเยา, ปิ๊กคืนพะเยา, สาวพะเยา, พะเยา คิดเป็นร้อยละ 61.25 ของบทคีตวรรณกรรมทั้งหมด

คีตวรรณกรรมขนาดยาว มี 10 บท ได้แก่ พะเยายังรอ, กว๊านพะเยาในความหลัง, แอ่วพะเยา, พะเยารอเธอ, ฟ้าสางที่พะเยา (สำหรับผู้ชายขับร้อง), ฟ้าสางที่พะเยา (สำหรับผู้หญิงขับร้อง), เจิญแอ่วพะเยา, ซอแอ่วพะเยา-1, ซอแอ่วพะเยา-2, ไหว้สาพญางำเมือง 32.25 คิดเป็นร้อยละ 32.25 ของบทคีตวรรณกรรมทั้งหมด

2. ขอบเขตด้านแนวคิด

การวิจัยครั้งนี้ประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎี 2 แนวคิด ได้แก่ แนวคิดธรรมารมณ์ ใช้เป็นแนวคิดหลักเพื่อจำแนกอารมณ์เชิงพุทธ และแนวคิดรสวรรณคดี ใช้เป็นแนวคิดเสริมสำหรับอธิบายลักษณะการรับรู้ธรรมารมณ์ของผู้เสพ เพื่อนำมาสังเคราะห์ลักษณะธรรมารมณ์ที่ปรากฏในคีตวรรณกรรมร่วมสมัยเมืองพะเยา สาระสำคัญของแนวคิดธรรมารมณ์ และแนวคิดรสวรรณคดี สรุปได้ดังนี้

2.1 แนวคิดธรรมารมณ์ ตามรูปศัพท์ ธรรมารมณ์ แปลว่าอารมณ์คือธรรม (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2556) ทั้งนี้ นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาอธิบายความหมายของธรรมารมณ์ไว้ ดังนี้

(สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต, 2559) อธิบายว่า ธรรมารมณ์ อารมณ์คือธรรม สิ่งที่ถูกรับรู้ทางใจ สิ่งที่รู้ด้วยใจ สิ่งที่ใจรู้สึกนึกคิด

(พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2556) อธิบายว่า ธรรมารมณ์ หมายถึง อารมณ์ที่ใจรู้ อารมณ์ที่เกิดทางใจ สิ่งที่ใจคิด ความคิด จินตนาการ สิ่งที่ใจเก็บมาคิดนึกวาดภาพ ไม่ว่าเป็นเรื่องในอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคต เช่นเรื่องที่เคยได้รู้เห็นมา ประสบการณ์ในอดีต ความวิตกกังวล ตลอดถึงความวาดหวัง ความฝัน เป็นต้น ซึ่งใจนึกไปถึงแล้วหน่วงดึงมาเป็นอารมณ์ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในใจ สัมผัสได้ด้วยใจ

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2556) อธิบายว่า ธรรมารมณ์ หมายถึง อารมณ์ที่ใจรู้ อารมณ์ที่เกิดทางใจ

โดยสรุปอาจกล่าวได้ว่า ธรรมารมณ์ หมายถึงอารมณ์ที่เกิดขึ้นหรือรับรู้ได้ด้วยใจ ทั้งนี้ ธรรมารมณ์เป็นอายตนะภายนอกอย่างหนึ่งในจำนวน 6 อย่าง คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ เป็นคู่กับอายตนะภายในคือมโน ซึ่งอายตนะ แปลว่าที่เชื่อมต่อ เครื่องติดต่อ หมายถึง สิ่งที่เป็นสื่อสำหรับติดต่อกัน ทำให้เกิดความรู้ขึ้น (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2556)

อายตนะภายใน หมายถึง สื่อเชื่อมต่อที่อยู่ในตัวคน มี 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทั้งหมดนี้เป็นสื่อเชื่อมต่อกับอายตนะภายนอก ซึ่งเป็นสื่อเชื่อมต่อที่อยู่นอกตัวคน มี 6 คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ทั้งหมดนี้คู่กับอายตนะภายใน (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2556) โดยรูปคู่ตา เสียงคู่หู กลิ่นคู่จมูก รสคู่ลิ้น โผฏฐัพพะคู่กาย และธรรมารมณ์คู่ใจ ทั้ง 6 ประการนี้ เรียกทั่วไปว่าอารมณ์ 6 คือ เป็นสิ่งสำหรับให้จิตยึดหน่วง (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2559)

2.2 แนวคิดรสวรรณคดี พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม ฉบับราชบัณฑิตยสภา อธิบายว่า รสวรรณคดี คืออารมณ์ที่เกิดขึ้นกับผู้อ่านวรรณคดี เมื่อได้รับรู้อารมณ์ของตัวละครในเรื่อง (ราชบัณฑิตยสภา, 2561 มี 9 รส ได้แก่ ศฤงคารรส เราทรส วีรรส พีภัตสรส ศานตรส หาสยรส กรุณารส ภยานกรส และอัทภุตรส มีสาระสำคัญสรุปได้ดังนี้ (ราชบัณฑิตยสภา, 2561; กุสุมา รักษมณี, 2549)

ศฤงคารรส คือความซาบซึ้งในความรักซึ่งเกิดจากการรับรู้ความรักของตัวละคร ทั้งความรักของคนที่อยู่ด้วยกันและอยู่แยกกัน เราทรส คือความแค้นเคืองในความรุนแรง เกิดจากการรับรู้ความโกรธหรือการกระทำที่รุนแรงของตัวละคร วีรรส คือความชื่นชมในความกล้าหาญและความมุ่งมั่น (ความอุตสาหะ) ในการต่อสู้ของวีรบุรุษ หรือความอุตสาหะในการเสียสละ พีภัตสรส คือความชิงชังซึ่งเกิดจากการรับรู้ความน่ารังเกียจหรือความน่าเบื่อระอา ศานตรส คือความสงบใจ เกิดจากการรับรู้ภาวะความสงบ อีกแง่หนึ่งคือเมื่อไม่ทุกข์ ไม่สุข และไม่เกลียด เป็นต้น ก็คือความสงบ หาสยรส คือความขบขัน ความสนุกสนาน เป็นทั้งความขบขันที่เกิดแก่ผู้อื่น และความขบขันที่เกิดแก่ตนเอง กรุณารส คือ ความสงสารเห็นใจ เกิดจากการรับรู้ความทุกข์โศกของตัวละคร ภยานกรส คือ ความหวาดหวั่นเกรงกลัว เกิดจากการรับรู้ความน่ากลัว และอัทภุตรส คือความอัศจรรย์ใจ เกิดจากการรับรู้ภาวะน่าพิศวง

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิเคราะห์วิจารณ์ตัวบทคีตวรรณกรรมเมืองพะเยาร่วมสมัย แล้วนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ มีระเบียบวิธีการวิจัยดังนี้

1. รวบรวมข้อมูลเกี่ยวข้องกับการวิจัย ประกอบด้วยข้อมูลตัวบท และข้อมูลแนวคิดทฤษฎี ดังนี้

ข้อมูลตัวบท เริ่มต้นด้วยการค้นหาและรวบรวมตัวบทคีตวรรณกรรม ดังกล่าวในขอบเขตการวิจัยด้านข้อมูล และลงมืออ่านตัวบทในลักษณะอ่านเก็บความคิดและอ่านละเอียด

ข้อมูลแนวคิด ประกอบด้วย 2 แนวคิด คือแนวคิดธรรมารมณ์ และแนวคิดรสวรรณคดี ดังกล่าวในขอบเขตวิจัยด้านแนวคิด

2. เก็บข้อมูล หลังจากพิจารณาตัวคีตวรรณกรรมเมืองพะเยาร่วมสมัยทั้ง 31 บท โดยอ่านเก็บความคิดและอ่านละเอียดแล้ว จากนั้นจึงเก็บข้อมูลด้วยการบันทึกเนื้อหาตัวบทคีตวรรณกรรมที่แสดงนัยทางธรรมารมณ์ทุกตอน ลงในแบบบันทึกข้อมูล

3. วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล มีขั้นตอนดังนี้

วิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยนำข้อมูลตัวบทที่เก็บบันทึกไว้แล้วมาจัดระบบตามลักษณะของเนื้อหาธรรมารมณ์ เช่น ตัวบทความอัศจรรย์ใจ ตัวบทความสนุกสนาน ตัวบทความสงสารเห็นใจ ตัวบทความสงบใจ และตัวบทความซาบซึ้งในรัก

สังเคราะห์ข้อมูล อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหากับกลวิธีนำเสนอธรรมารมณ์ในคีตวรรณกรรมร่วมสมัยเมืองพะเยาด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

4. อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ และสังเคราะห์องค์ความรู้

ผลการวิจัย

จากวัตถุประสงค์การวิจัยที่ตั้งไว้ว่า เพื่อสังเคราะห์เนื้อหาและกลวิธีนำเสนอธรรมารมณ์ในคีตวรรณกรรมร่วมสมัยเมืองพะเยานั้น เมื่อได้วิเคราะห์ข้อมูลตัวบทคีตวรรณกรรมทั้ง 31 บท โดยประยุกต์ใช้แนวคิดธรรมารมณ์และแนวคิดรสวรรณคดี สามารถจำแนกผลการวิจัยที่เกี่ยวเนื่องกันได้ 3 ประการ โดยจะกล่าวถึงปัจจัยส่งหนุนให้เกิดคีตวรรณกรรมร่วมสมัยเมืองพะเยาเป็นประการแรก จากนั้นจะอธิบายให้เห็นถึงลักษณะการก่อเกิดธรรมารมณ์ในคีตวรรณกรรมร่วมสมัยเมืองพะเยา ทั้งสองประการข้างต้นเป็นสาระที่น้อมนำสู่การพรรณนาให้เห็นเนื้อหาและกลวิธีนำเสนอธรรมารมณ์ในคีตวรรณกรรมร่วมสมัยเมืองพะเยา ซึ่งเป็นเนื้อหาหลักของผลการวิจัยครั้งนี้

1. ปัจจัยส่งหนุนให้เกิดคีตวรรณกรรมร่วมสมัยเมืองพะเยา

คีตวรรณกรรมร่วมสมัยเมืองพะเยามิได้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ หากแต่มีมนุษย์ซึ่งอาจเรียกว่าผู้แต่ง กวี นักแต่ง หรือนักเขียนก็ได้ เป็นผู้สร้างสรรค์ให้เกิดมีขึ้นมา ซึ่งผู้แต่งคีตวรรณกรรมเมืองพะเยานั้น มีทั้งชาวพะเยาเองและคนจากท้องถิ่นอื่น ผู้แต่งชาวพะเยา เช่น เอื้อ มณีรัตน์ แต่ง**แหล่งสวรรค์กว๊านพะเยา** หนุ่มทุ่งลอ แต่ง**พะเยาม่วนแต้** และณัฏฐ์ กิตติสาร แต่ง**พะเยามาแล้วมาอีก** ส่วนผู้แต่งซึ่งเป็นคนจากท้องถิ่นอื่น เช่น ชาลี อินทรวิจิตร แต่ง**กว๊านพะเยา** สง่า อารัมภีร แต่ง**หัวใจพะเยา** และแอ๊ด คาราบาว แต่ง**พะเยา**

ผู้แต่งคีตวรรณกรรมเมืองพะเยามีคุณสมบัติเป็นศิลปิน คือเป็นผู้มีความสามารถแสดงออกซึ่งคุณสมบัติทางศิลปะ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556) ที่ใช้ภาษาเป็นวัสดุในการสร้างสรรค์ผลงาน เช่นเดียวกับการเป็นกวีที่เป็นการประสานกลมกลืนระหว่างพรสวรรค์ และการฝึกฝนอันเข้มข้น เป็นศาสตร์และศิลป์อันสร้างสรรค์จากปัญญาและหัวใจร่วมกัน (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2533) ผู้แต่งคีตวรรณกรรมเมือง

พะเยาได้รับการส่งหนุนจากภูมิทัศน์เมืองพะเยาบางประการหรือหลายประการหลอมรวมกัน แล้วผู้แต่งก็ใช้คุณสมบัติความเป็นศิลปินของตนสร้างสรรค์คีตวรรณกรรมให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรม ดังข้อมูลที่ปรากฏ 31 บท

ภูมิทัศน์เมืองพะเยาที่เป็นปัจจัยส่งหนุนให้เกิดคีตวรรณกรรมนั้นมีหลายประการ กล่าวคือ วัฒนธรรมพื้นถิ่นพะเยา ทั้งวัฒนธรรมภาษาและวัฒนธรรมอื่นๆ เช่น ประเพณีและพิธีกรรม คติความเชื่อ ศาสนา และค่านิยม ภูมิอากาศและฤดูกาล เช่น ฤดูหนาว ฤดูร้อน และฤดูฝน ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น กว๊านพะเยา ป่าไม้ และภูเขา ผู้คนและกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น คนเมือง (คนล้านนา) คนกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น ไทลื้อ เมี่ยน และลาวเวียง วรรณกรรม เช่น ตำนาน นิทาน และคำขับ ตลอดจนบุคคลสำคัญที่เป็นกษัตริย์ของอาณาจักร เช่น พ่อขุนจอมธรรม พญามิ่งเมือง และพญางำเมือง

ตัวอย่างเช่นเพลง**แหล่งสวรรค์เมืองพะเยา** แต่งโดยเอื้อ มณีรัตน์ ความว่า

“เมืองพะเยา ของเราแสนสุขร่มเย็น สมกับที่เป็น ดินแดนแห่งแผ่นดินธรรม กว๊านพะเยา ลำเนาชลอันชุ่มฉ่ำ สุขใจเกินก้ำ งามล้ำเหนือกว่าแดนใด มาเตอะมา ขอเชิญมาแอ่วพะเยา เยือนถิ่นชาวเขา ต่างเผ่าในถิ่นแดนไพร สวยตระการ ถ้ำธารห้วยดอยน้อยใหญ่ รื่นรมย์สมดังฤทัย แม้นใครได้มาเยี่ยมเยือน... ดินแดนแห่ง พ่อขุนงำเมือง สาวงามลือเลื่อง ประเทืองใจคน พระเจ้าตนหลวง น้อมใจปวงชน สืบสร้างกุศล ผู้คนล้วนเอื้ออารี เมืองพะเยาของเรา เป็นแผ่นดินทอง สมบัติเนืองนอง แน่นไปในปฐพี แสนภูมิใจ อยู่ในพะเยาเรานี่ สุขสันต์ทั้งวันเดือนปี เพราะนี่คือแหล่งสวรรค์” (เอื้อ มณีรัตน์, 31 สิงหาคม 2558)

จากบทคีตวรรณกรรมข้างต้น จะเห็นถึงภูมิทัศน์เมืองพะเยาหลายประการที่เป็นปัจจัยส่งหนุนให้เกิดคีตวรรณกรรม จำแนกได้ดังนี้

พระพุทธศาสนาที่เกื้อหนุนให้เมืองพะเยามีความสุขร่วมเย็นซึ่งมีพระพระเจ้าตนหลวงเป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คนให้ทำความดีสืบสร้างบุญกุศล ในความว่า *“เมืองพะเยา ของเราแสนสุขร่มเย็น สมกับที่เป็นดินแดนแห่งแผ่นดินธรรม...พระเจ้าตนหลวง น้อมใจปวงชน สืบสร้างกุศล”*

กว๊านพะเยาเป็นแหล่งน้ำขนาดใหญ่ ความชุ่มฉ่ำของกว๊านบันดลให้เกิดความสุขใจ สวยงามกว่าแหล่งน้ำที่ใดๆ ในความว่า *“กว๊านพะเยา ลำเนาชลอันชุ่มฉ่ำ สุขใจเกินก้ำ งามล้ำเหนือกว่าแดนใด”*

ถิ่นที่อยู่ของชาวเขาซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเมืองพะเยา ตั้งชุมชนอาศัยในพื้นป่านอกเมือง ในความว่า *“ขอเชิญมาแอ่วพะเยา เยือนถิ่นชาวเขา ต่างเผ่าในถิ่นแดนไพร”*

ถ้ำ ลำธาร ลำห้วย ดอยน้อย ดอยใหญ่ ในความว่า *“สวยตระการ ถ้ำธารห้วยดอยน้อยใหญ่ รื่นรมย์สมดังฤทัย แม้นใครได้มาเยี่ยมเยือน”*

เมืองพะเยาเป็นดินแดนที่พญางำเมืองซึ่งชาวพะเยามักขานพระนามว่า “พ่อขุนงำเมือง” เป็นกษัตริย์ปกครองมาก่อน ในความว่า *“ดินแดนแห่ง พ่อขุนงำเมือง”*

เมืองพะเยามีหญิงสาวที่สวยงาม และชาวพะเยาก็มีจิตใจที่อารี ในความว่า *“สาวงามลือเลื่อง ประเทืองใจคน ผู้คนล้วนเอื้ออารี”*

2. ลักษณะการก่อเกิดธรรมารมณ์ในคีตวรรณกรรมร่วมสมัยเมืองพะเยา

เมื่อพิจารณาข้อมูลคีตวรรณกรรมร่วมสมัยเมืองพะเยา ทั้ง 31 บท พบว่าทุกบทต่างก็มีธรรมรมณ์ มีทั้งที่เหมือนกันและต่างกัน ในธรรมารมณ์เดียวกัน มีทั้งเนื้อหาเหมือนกัน เป็นไปในทำนองเดียวกัน และต่างกัน บางบทมีธรรมรมณ์รสเอกหรือรสเดียว และบางบทมีธรรมารมณ์สองรสขึ้นไปและมีความซับซ้อน กล่าวคือมีธรรมารมณ์รสเอกรสเดียวและมีอีกหนึ่งรสเป็นรสรองหรือหรือรสเสริม และอีกแนวหนึ่งคือมีหลายธรรมารมณ์โดยแต่ละธรรมารมณ์เป็นอิสระจากกัน ธรรมารมณ์ดังกล่าวนั้น ผู้แต่งเป็นผู้สร้างให้บังเกิดมีขึ้น

จากการศึกษาตีความข้อมูลการวิจัยเพื่อสังเคราะห์ลักษณะการก่อเกิดธรรมารมณ์ในคีตวรรณกรรมร่วมสมัยเมืองพะเยา สามารถจำแนกการก่อเกิดธรรมารมณ์ในบุคคล 3 ลักษณะ คือ ผู้สร้าง ผู้ส่ง และผู้เสพ

ผู้สร้าง ซึ่งเป็นผู้มีคุณสมบัติของศิลปิน ได้รับทราบภูมิทัศน์เมืองพะเยาในแง่มุมใดแง่มุมหนึ่งหรือหลายแง่มุม แล้วก่อเกิดธรรมารมณ์จนกลายเป็นแรงบันดาลใจหรืออารมณ์สะเทือนใจในตนเอง จากนั้นจึงปรุงแต่งคีตวรรณกรรมถ่ายทอดเรื่องราวภูมิทัศน์เมืองพะเยา สอดแทรกธรรมารมณ์ของตนเองผสมผสานลงไปอย่างกลมกลืน โดยใช้ถ้อยคำภาษาที่ถนัดและชำนาญเป็นเครื่องมือ เช่นในเพลง**กว๊านพะเยา** ทองพูน จิระกิจ ซึ่งเป็นผู้แต่ง ได้เห็นหญิงสาวชาวพะเยาว่าสวยงามยิ่งนัก ทั้งอาศัยอยู่ในเมืองพะเยาซึ่งเป็นเป็นดินแดนแห่งป่าเขาและแหล่งน้ำกว๊านพะเยา ผู้แต่งได้สอดแทรกธรรมารมณ์ความอัศจรรย์ใจของตนเองที่นึกไม่ถึงว่า หญิงสาวชาวพะเยาจะงามถึงเพียงนี้ ดังเนื้อหาตัวบทคีตวรรณกรรมว่า *“โอ...โอ่โอโอ่โอ้ละเน้อ ทำบุญจั่งใดเล่าเออ ถึงได้มาเจอสาวเจ้า น้องอยู่ดงดอย ดินแดนห้วยป่าและเขา ถิ่นพงไพรในป่าลำเนา กว๊านแห่งพะเยายังงามละเน้อ...”* (สุรพล สมบัติเจริญ, 14 มิถุนายน 2559)

ผู้ส่ง ในที่นี้หมายถึงผู้ขับร้องคีตวรรณกรรม เช่น สุรพล สมบัติเจริญ ขับร้องบท**กว๊านพะเยา**-1 ชรินทร์ นันทนาคร ขับร้องบท**กว๊านพะเยา**-2 และคำ’ ต่าย ขับร้องบท**ปิ๊กคืนพะเยา** ผู้ส่งหรือผู้ขับร้องนี้ ทำหน้าที่ส่งสารซึ่งก็คือตัวบทคีตวรรณกรรม ไปยังผู้เสพซึ่งเป็นผู้รับสารหรือผู้ฟัง ก่อนผู้ส่งสารขับร้องนั้น จะต้องเป็นผู้รับสารตัวบทนั้นมาก่อน อาจรับสารโดยการฟัง การอ่าน หรือผ่านการเรียนการสอน และการฝึกซ้อม ต้องเข้าใจเนื้อหาของตัวบทอย่างถ่องแท้ ที่สำคัญต้องก่อเกิดหรือซาบซึ้งธรรมารมณ์ในตัวบท ในลักษณะเทียบเท่าหรือมากกว่าที่ผู้สร้างก่อเกิดมาก่อน ครั้นเมื่อผู้ส่งได้ขับร้องส่งสารอันห่อหุ้มเนื้อหาสาระ ท่วงนำนอง และธรรมารมณ์ไปยังผู้เสพ ผู้เสพก็ได้รับสารนั้นจนกระทั่งส่งผลให้เกิดความซาบซึ้งและจรรโลงใจ ตัวอย่างเช่นเพลง**พะเยาม่วนแต้** แต่งโดยหนุ่มทุ่งลอ ขับร้องโดยปี้หน้อย หรืออัจฉริยะ ไชยศิระปกรณ์ มีธรรมารมณ์หลักคือความสนุกสนาน ก่อนที่ผู้ขับร้องจะขับร้องเพื่อส่งสารไปยังผู้เสพ จำเป็นต้องซาบซึ้งในธรรมารมณ์ความสนุกสนานที่ได้ท่องเที่ยวไปยังสถานที่ต่างๆ ในเมืองพะเยาเสียก่อน เนื้อหาตัวบทคีตวรรณกรรมดังกล่าวความว่า *“เมืองพะเยา มันตึงม่วนแต้น้อ น่ามาผ่อ งามแต้หนอวิวกว๊านพะเยา ภูกามยาว เวียงลอโบราณเมืองเก่าตำนานบอกเล่า อายุกว่าเก้าร้อยปี เมืองเจียงคำ เมืองงามไหล้อ ผ้าทอทำมือ เลื่องลือถิ่นทอน้ำไหล เมืองเจียงม่วน พระธาตุภูปอยอใจ เมืองปงพงไพร น้ำยมใสไหลเย็น...”* (หนุ่มทุ่งลอ, 25 ธันวาคม 2557)

ผู้เสพ คือผู้รับสารซึ่งรับสารด้วยการฟังเป็นหลัก อาจฟังไปด้วยดูไปด้วย หรืออ่านตัวบทที่เขียนไว้ก็ได้ เมื่อผู้เสพได้รับสารซึ่งได้แก่ตัวบทคีตวรรณกรรมที่ผู้ส่งส่งมาให้ สมองหรือระบบปัญญาก็จะเกิดการรับทราบ ตีความ เข้าใจ และซาบซึ้ง จนกระทั่งเกิดความจรรโลงใจ ในเนื้อหาของตัวบทคีตวรรณกรรมมีทั้งเนื้อหาทั่วไปและเนื้อธรรมารมณ์ เนื้อหาทั่วไปย่อมที่จะเข้าใจได้ไม่ยากนัก แต่เนื้อหาธรรมารมณ์ ผู้เสพแต่ละคนอาจเข้าใจหรือซาบซึ้งไม่เหมือนกัน เนื่องจากแต่ละคนมีประสบการณ์ชีวิตและประสบการณ์ทางอารมณ์ไม่เหมือนกัน เช่นเพลง**สุดทางที่พะเยา** แต่งโดยเอื้อ สุนทรสนาน ที่ให้ธรรมารมณ์ความซาบซึ้งในความรักซึ่งเกิดจากการรับรู้ความรักของ “พี่” (ผู้ชาย) ที่มีต่อ “เจ้า” (ผู้หญิง) เนื้อหาตัวบทคีตวรรณกรรมดังกล่าวความว่า *“ไม่จางจากรักพี่ยอมหยุดพักด้วยรักพะเยา ความรักไม่อับเฉา พะเยานี่คือสวรรค์ สุดทางแล้ว ใจไม่แคล้วอาวรณ์ต่อกัน ต่างประจักษ์ ความรักผูกพัน ฝันฝากใจฝันไม่คลาย พะเยาสุดทาง ไม่ร้างห่างไป เจ้าเอย เจ้างามน้ำใจ รักใคร่เกิดไว้มิวาย สุดทางพี่แล้ว ต้องมนต์ไม่แคล้วด้วยหลงทั่วกาย ปองคู่เคียงเคล้ามิคลาย เพราะได้ทรวงแท้แม่อิง...”* (ธาตรี, 9 กันยายน 2556)

3. เนื้อหาและกลวิธีนำเสนอธรรมารมณ์ในคีตวรรณกรรมร่วมสมัยเมืองพะเยา

ตามแนวคิดปฏิจจสมุปบาทว่า ความที่เมื่อมีสิ่งนี้เป็นปัจจัยสิ่งนี้ สิ่งนี้ย่อมเกิดขึ้น (พุทธทาสภิกขุ, 2536) กล่าวได้ว่าเมื่อภูมิทัศน์เมืองพะเยาก่อเกิดขึ้น ส่งผลให้ผู้แต่งเกิดอารมณ์สะเทือนใจหรือธรรมารมณ์ต่อสิ่งได้รู้เห็น แล้วสร้างสรรค์คีตวรรณกรรมมีคุณค่าทางวรรณศิลป์ซึ่งมีคุณค่าทางธรรมารมณ์ซ้อนอยู่ด้วย เมื่อมีคีต

วรรณกรรมเมืองพะเยา ส่งผลให้ผู้เสพเกิดความซาบซึ้งในคุณค่าทางวรรณศิลป์ กลายเป็นความนิยมชมชอบ และในที่สุดคีตวรรณกรรมเมืองพะเยาก็ดำรงอยู่คู่กับสังคมพะเยาและสังคมไทยมาทุกสมัย

เมื่อพิจารณาเนื้อหาและกลวิธีนำเสนอธรรมารมณ์ในคีตวรรณกรรมร่วมสมัยเมืองพะเยาในเชิงปริมาณ พบว่ามีธรรมารมณ์ 2 ลักษณะ ได้แก่ เอกธรรมารมณ์ คือในคีตวรรณกรรมบทหนึ่งมีธรรมารมณ์เพียงลักษณะเดียว และสหธรรมารมณ์ คือในคีตวรรณกรรมบทหนึ่งมีธรรมารมณ์ตั้งแต่สองลักษณะขึ้นไป เอกธรรมารมณ์ มีร้อยละ 54.84 และสหธรรมารมณ์ มีร้อยละ 45.16 ในธรรมารมณ์แต่ละลักษณะยังมีธรรมารมณ์ย่อยแตกต่างกัน มีรายละเอียดดังตารางต่อไปนี้

ลักษณะธรรมารมณ์	ความถี่ (บท)	ร้อยละ
1. เอกธรรมารมณ์	**17**	**54.84**
1.1 ความอัศจรรย์ใจ	6	19.35
1.2 ความสงสารเห็นใจ	6	19.35
1.3 ความซาบซึ้งในรัก	2	6.46
1.4 ความสงบใจ	2	6.46
1.5 ความสนุกสนาน	1	3.22
2. สหธรรมารมณ์	**14**	**45.16**
2.1 ความอัศจรรย์ใจ + ความซาบซึ้งในรัก	3	9.68
2.2 ความชื่นชมในความกล้าหาญ + ความอัศจรรย์ใจ	2	6.47
2.3 ความสงสารเห็นใจ + ความซาบซึ้งในรัก	2	6.47
2.4 ความอัศจรรย์ใจ + ความสงสารเห็นใจ	1	3.22
2.5 ความสนุกสนาน + ความอัศจรรย์ใจ	1	3.22
2.6 ความสงบใจ + ความซาบซึ้งในรัก	1	3.22
2.7 ความสงบใจ + ความอัศจรรย์ใจ	1	3.22
2.8 ความสงสารเห็นใจ + ความอัศจรรย์ใจ + ความสงสารเห็นใจ	1	3.22
2.9 ความสนุกสนาน + ความอัศจรรย์ใจ + ความสงบใจ	1	3.22
2.10 ความซาบซึ้งในรัก + ความสงบใจ + ความอัศจรรย์ใจ	1	3.22
รวม	**31**	**100**

จากข้อมูลผลการวิเคราะห์เชิงปริมาณข้างต้น สามารถสังเคราะห์เนื้อหาและกลวิธีนำเสนอธรรมารมณ์ในคีตวรรณกรรมร่วมสมัยเมืองพะเยาทั้ง 2 ลักษณะ คือ เอกธรรมารมณ์ และสหธรรมารมณ์ โดยกลวิธีที่ผู้แต่งใช้ในการสร้างธรรมารมณ์ คือจะเล่ารายละเอียดของสิ่งที่ได้พบเห็นผสมผสานอารมณ์ความรู้สึกแต่ละลักษณะของตนเองด้วยคำและถ้อยคำซึ่งเป็นภาษาวรรณศิลป์ เช่น คำสัมผัสคล้องจอง ความเปรียบ และถ้อยคำที่มีความหมายในลักษณะสร้างมโนภาพ เอกธรรมารมณ์และสหธรรมารมณ์ ในคีตวรรณกรรมร่วมสมัยเมืองพะเยามีรายละเอียดโดยสังเขปดังนี้

3.1 เอกธรรมารมณ์ เป็นธรรมารมณ์ลักษณะเดียวที่ปรากฏในตัวบทคีตวรรณกรรม คิดเป็นร้อยละ 54.84 ของตัวบทคีตวรรณกรรมทั้งหมด จำแนกเนื้อหาและกลวิธีนำเสนอได้ 5 ประการ ได้แก่ 1) ความอัศจรรย์ใจ ร้อยละ 19.35 2) ความสงสารเห็นใจ ร้อยละ 19.35 3) ความซาบซึ้งในรัก ร้อยละ 6.46 4) ความสงบใจ ร้อยละ 6.46 และ 5) ความสนุกสนาน ร้อยละ 3.22

ความอัศจรรย์ใจ ตัวอย่างเช่นคีตวรรณกรรม**มนต์เมืองพะเยา** ความว่า *“โอ้...พะเยานี่เอย เป็นเมืองที่เราได้เคย อยู่มานับว่าบุญถึง ตึกรามบ้านถิ่น เห็นมีแต่ความสวยซึ้ง สมแล้วพะเยาเราจึง กลายเป็นหนึ่งยิ่งกว่าแดนไหน... โอ้...พะเยาของเรานี่หนา ฝูงชนท่องเที่ยวไปมา หน้าตายิ้มแย้มแจ่มใส ใจบริสุทธิ์ นงนุชช่างสวยไฉไล เที่ยวกว๊านพะเยาคราวใด มองเห็นทรามวัย พี่อยากเดินควง ประเพณีทุกปีที่จัด ซึ่งเป็นงานวัดพระเจ้าองค์หลวง ปวงชนหนาแน่น จากแดนด้วยการยึดห่วง นมัสการใหญ่หลวง ชนทั้งปวงไม่มีเปลี่ยนแปลง... โอ้...พะเยางามนัก สาวๆ หน้างามผ่องพักตร์ น่ารักเสียยิ่งดวงแด ใจบริสุทธิ์ นงนุชเนื้อทองงามแท้ หัวใจพี่ไม่เปลี่ยนแปร พี่รักเจ้าแน่ แม่สาวพะเยา”* (ปู่นาน ล้านนา, 3 พฤษภาคม 2560)

ตัวบทคีตวรรณกรรมข้างต้นมีเนื้อหาว่า เมืองพะเยาที่ดำรงอยู่ได้มากระทั่งทุกวันนี้นับว่ามีบุญยิ่งนัก ตึกและอาคารบ้านเรือนสวยงามกว่าดินแดนใด ผู้ที่มายังเมืองพะเยาล้วนหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใส หญิงสาวชาวพะเยาสวยงาม ยามมาเที่ยวกว๊านพะเยาก็ใคร่จะเดินควงเธอ ประเพณีงานวัดพระเจ้าตนหลวงหรือวัดศรีโคมคำมีผู้คนมาร่วมกันอย่างหนาแน่นไม่เปลี่ยนแปลง เมืองพะเยางามยิ่งนัก สาวพะเยาก็งามบริสุทธิ์ หัวใจของพี่หลงรักสาวพะเยาแน่แล้ว กลวิธีนำเสนอเนื้อหานั้นเป็นพรรณนาโวหารซึ่งแสดงความรู้สึกอัศจรรย์ใจที่ได้พบเห็นสิ่งต่างๆ ในเมืองพะเยา เช่น *“...โอ้...พะเยางามนัก สาวๆ หน้างามผ่องพักตร์ น่ารักเสียยิ่งดวงแด ใจบริสุทธิ์ นงนุชเนื้อทองงามแท้ หัวใจพี่ไม่เปลี่ยนแปร พี่รักเจ้าแน่ แม่สาวพะเยา”* มีการใช้ถ้อยคำภาษาที่เป็นคำซ้อน เช่น ***ตึกรามบ้านถิ่น***, *หน้าตา**ยิ้มแย้มแจ่มใส***, *ปวงชน**หนาแน่น***, *ไม่มี**เปลี่ยนแปลง***, *ไม่**เปลี่ยนแปร*** คำสัมผัสสระ เช่น *ใจบริ**สุทธิ์** นง**นุช**ช่างสวยไฉไล*, *งานวัดพระเจ้าองค์**หลวง ปวง**ชนหนาแน่น*, *หน้างามผ่อง**พักตร์** น่า**รัก**เสียยิ่งดวงแด* คำสัมผัสอักษร เช่น *เห็นมีแต่ความสวยซึ้ง*, *โอ้...พะเยาของเรานี่หนา*, ***นงนุชเนื้อทอง**งาม**แท้***

ความสงสารเห็นใจ มีเท่ากับธรรมารมณ์อัศจรรย์ใจ ตัวอย่างเช่นเพลง**ฟ้าสางที่พะเยา** (สำหรับผู้ชายขับร้อง) แต่งโดยบัญเย็น แก้วเสียงทอง ความว่า *“หอบฮักคืน เพราะคนเขาหน่าย ออกจากเจียงฮาย ด้วยความเงียบเหงา นั่งขับรถมา น้ำตาไหลคลอเบ้า ดูนาฬิกา ตีสี่กว่าแล้วเฮา มาถึงเมืองพะเยา ท้องฟ้าก็สางส่องมา แบกฮักคืน เพราะเราไร้ค่า ต่ำต้อยเพียงกา ไม่ควรคู่เขา มานั่งชายกว๊าน เหมือนศาลาคนเศร้า แล้วได้สบตา อีกคนที่พะเยาเหมือนจะปลอบใจเฮา ให้ลืมเขาคนเจียงฮาย... เจ้าบอกอ้ายนี้ลืมเขา แล้วมาแอ่วพะเยา จะเอาใจจ้วยอ้าย สาวฮิมกว๊าน ฮักแต๊บ่หน่าย บ่เหมือนสาวเจียงฮาย ตี๋ฮักง่ายหน่ายเร็ว โอ้...หน่าย...น้องนาง ฟ้าคงจะสาง หากแม่นางปลอบใจ แบกฮักคืน หวังบึกตี๋เก่า พอเจอะนงเยาว์ ความเศร้าเริ่มหาย หากว่านวลน้อง สาวพะเยาไม่หน่าย ตัวอ้ายคนจน จะขอฝากใจกาย มอบให้นายนวลนาง ตอนฟ้าสางที่พะเยา* (บัญเย็น แก้วเสียงทอง, 28 พฤษภาคม 2553)

ตัวบทคีตวรรณกรรมข้างต้นมีเนื้อหาว่า ตัวละครเอกในเพลงใช้คำแทนว่า “เรา” เป็นชาวเชียงรายต้องพบกับความรักที่ผิดหวังเกิดเป็นความทุกข์ใจยิ่งนัก ในยามดึกได้เดินทางมายังพะเยาและถึงพะเยาในยามใกล้รุ่งสาง ตัวเขานั้นเป็นคนต่ำต้อยไร้ค่าจึงต้องเลิกรากับหญิงคนรัก มานั่งอยู่ที่ริมกว๊านพะเยา ได้พบกับสาวเมืองพะเยา ในดวงตาของสาวผู้นี้เหมือนจะปลอบใจให้ลืมสาวเชียงราย สาวพะเยาคงมีรักแท้ที่ไม่หน่ายเร็วเหมือนอย่างสาวเชียงราย ขอฝากใจฝากกายไว้ที่สาวพะเยาในยามฟ้าสางนี้ด้วย กลวิธีนำเสนอเนื้อหานั้น ในตอนเริ่มต้นเป็นพรรณนาโวหารกล่าวถึงความทุกขเวทนาที่ผิดหวังในความรัก ชวนให้เกิดความรู้สึกสงสารเห็นใจจนกระทั่งในตอนท้ายเรื่องก็ได้พรรณนาถึงทางออกของความทุกข์นั้นที่ได้พบกับความรักครั้งใหม่ที่เมืองพะเยา มีการใช้ความเปรียบ เช่น *เพราะเราไร้ค่า ต่ำต้อยเพียงกา ไม่ควรคู่เขา* การใช้คำภาษาไทยถิ่นเหนือ เช่น *จะเอาใจ**จ้วย**อ้าย สาว**ฮิม**กว๊าน **ฮักแต๊บ่**หน่าย **บ่**เหมือนสาว**เจียงฮาย ตี๋ฮัก**ง่ายหน่ายเร็ว* การใช้คำสัมผัสสระ เช่น *ดูนา**ฬิกา** ตี**สี่กว่า**แล้วเฮา*, *คนเจียง**ฮาย**... เจ้าบอก**อ้าย**นี้ลืมเขา*, *พอเจอะนง**เยาว์** ความ**เศร้า**เริ่มหาย* และการใช้คำสัมผัสอักษร เช่น *ด้วยความ**เงียบเหงา***, *เพราะ**เราไร้**ค่า **ต่ำต้อย**เพียงกา ไม่**ควรคู่เขา***

ความซาบซึ้งในรัก เช่นในเพลง**สุดทางที่พะเยา** แต่งโดยธาตรี ความว่า *“ไม่จางจากรัก พี่ยอมหยุดพักด้วยรักพะเยา ความรักไม่อับเฉา พะเยานี่คือสวรรค์ สุดทางแล้ว ใจไม่แคล้วอาวรณ์ต่อกัน ต่างประจักษ์ความรักผูกพัน ฝันฝากใจฝันไม่คลาย พะเยาสุดทาง ไม่ร้างห่างไป เจ้าเอย เจ้างามน้ำใจ รักใคร่เกิดไว้มิวาย สุดทางพี่แล้ว ต้องมนต์ไม่แคล้วด้วยหลงทั่วกาย ปองคู่เคียงเคล้ามิคลาย เพราะได้ทรวงแท้แม่อิง... เป็นวาสนา พี่มาได้พบเจ้าถึงพะเยา ครองรักเคียงคู่เคล้า พะเยานี้มียอดหญิง พี่ปองรัก ใจเจ้าภักดิ์บำเรอพี่จริง เฝ้าวอนให้ลำน้ำแม่อิง ถึงพี่ไม่ทิ้งแม่ไป พะเยาผูกพัน สวรรค์แห่งเรา พี่มาสุดทางพะเยา ทุกอย่างช่างเร้าฤทัย สุดทางพี่แล้ว ต้องมนต์ไม่แคล้วด้วยหลงเยื่อใย พะเยามีรักฝังใจ สมถิ่นสุดท้ายแห่งเรา* (ธาตรี, 9 กันยายน 2556)

ตัวบทคีตวรรณกรรมข้างต้นมีเนื้อหาว่า ตัวละครเอกในเพลงใช้คำแทนว่า “พี่” เป็นผู้อุดมไปด้วยความรัก ได้มาหยุดความรักไว้ที่เมืองพะเยา เพราะได้พบเจอกับหญิงสาวงามที่เมืองนี้ เมื่อได้เจอแล้วก็ไม่อาจจะรักใครอื่นได้อีก ขอมอบใจรักและภักดีให้แก่สาวเมืองพะเยา เหมือนสวรรค์ดลบันดาลให้มาพานพบ ชีวิตนี้ไม่ขอรักหญิงสาวที่ไหนนอกจากที่เมืองพะเยา ผู้แต่งได้พรรณนาเนื้อความแสดงความลึกซึ้งในความรักแท้ที่มีต่อหญิงสาวชาวพะเยา โดยใช้ความเปรียบ เช่น *พะเยานี่คือสวรรค์* ใช้คำสัมผัสอักษร เช่น *ไม่**จางจาก**รัก พี่**ยอมหยุด**พักด้วยรักพะเยา, ความรัก**ผูกพัน ฝันฝาก**ใจฝันไม่คลาย, ครองรัก**เคียงคู่**เคล้า พะเยานี้**มียอดหญิง*** การใช้คำสัมผัสสระ เช่น *เป็นวาส**นา** พี่**มา**ได้พบเจ้าถึงพะเยา, พะเยาผูก**พัน** **สวรรค์**แห่งเรา, สุดทางพี่**แล้ว** ต้องมนต์ไม่**แคล้ว**ด้วยหลงเยื่อใย* และการซ้ำคำซ้ำความ เช่น *เจ้าเอย เจ้างามน้ำใจ*

ความสงบใจ มีเท่ากับความซาบซึ้งในรัก เช่นใน**เพลงฮักพะเยา** แต่งโดยหมอก เมืองหนาว ความว่า *“รุ่งอรุณของวันใหม่ แสงธรรมส่องใจ กราบไหว้พระเจ้าตนหลวง บวงสรวงพ่อขุนงำเมือง วัดอนาลโยลือเลื่อง ศาลหลักเมืองคุ้มชูใจ... มีหนึ่งเดียวไม่เหมือนใคร มีน้ำกว้างใหญ่คือกว๊านพะเยา น้ำใจใสจริงของหมู่เฮา ตะวันลับเขา ยามแลงคิดถึงเธอ งามเงียบสงบใจ ฮักพะเยาอย่างที่พะเยาเป็น”* (หมอก เมืองหนาว, 21 เมษายน 2561)

ตัวบทคีตวรรณกรรมดังกล่าวมีเนื้อหาเล่าถึงยามรุ่งอรุณที่เมืองพะเยา เริ่มต้นวิถีชีวิตด้วยการปฏิบัติธรรมชำระจิตใจให้ผ่องใส กราบไหว้พระเจ้าตนหลวงที่วัดศรีโคมคำ ไหว้พ่อขุนงำเมือง ไหว้พระที่วัดอนาลโย ไหว้ศาลหลักเมือง เมืองพะเยามีกว๊านพะเยาซึ่งมีน้ำใส ครั้นยามเย็นดวงตะวันลับเหลี่ยมเขาที่ยอดดอยบุษราคัม ชวนให้คิดถึงใครคนหนึ่ง เป็นบรรยากาศที่ก่อให้เกิดความสงบใจ ผู้แต่งได้เสนอเนื้อหาด้วยการบรรยายสิ่งที่งามและให้คุณค่าทางใจที่เมืองพะเยาซึ่งสร้างโดยชาวเมืองพะเยา ในตอนท้ายกล่าวถึงสิ่งดีงามตามธรรมชาติ ทั้งกว๊านพะเยาและบรรยากาศยามอัสดง เพื่อก่อให้เกิดธรรมารมณ์สงบใจ ใช้คำและถ้อยคำที่งามและง่าย สื่อสารได้ชัดเจน ถ้อยคำเป็นจังหวะคล้องจองกันด้วยเสียงสัมผัสสระ เช่น *รุ่งอรุณของวัน**ใหม่** แสงธรรมส่อง**ใจ** กราบ**ไหว้**พระเจ้าตน**หลวง** บวง**สรวง**พ่อขุนงำ**เมือง** วัดอนาลโยลือ**เลื่อง** ศาลหลัก**เมือง**คุ้มชูใจ...*

ความสนุกสนาน เป็นธรรมารมณ์ที่มีน้อยสุดในฝ่ายเอกธรรมารมณ์ เช่นใน**เพลงซอแอ่วพะเยา** แต่งโดยนภาพันธ์ วงศ์ปัน ความว่า *“ยามนับต่อแต่นี้ข้าเจ้าจะเล่ากำจา ฟังเน้อปี้น้องอาวอาเรื่องจังหวัดพะเยา มือยกสิบนิ้วก่ายกิ้วเกศา ข้าเจ้าขอวันตากับตัวท่านเจ้า วันนี้ตั๋วข้าจะมาจาบอกเล่า เรื่องจังหวัดพะเยาหื้อหมู่เฮาได้ฟัง ฮื้อฮู้ประวัติแต่ก่อนมาหลัง ฮื้อท่านได้ฟังสนุกม่วนเล่น ว่าพะเยานี้เป็นเมืองเก่าแต้ๆ พะเยาแห่งนี้มีมาเมินนักหนา แต่ก่อนนั้นก๋ำภูกามยาวว่าอั้น มีเจ้าผญาปกครองหลายจั้น อาณาจักรตั้งมั่นในดินแดนล้านนา ปกครองตนเองเมินมาหลายผสา จวบจนเจ้าพญางำเมืองท่านเจ้า ได้ปกครองพะเยาเมืองงามแห่งนี้ พะเยาเมืองงาม สมนามแต้จริง งามล้ำแม่อิงสมจริงบ่น้อย มีกว๊านน้ำใส ป่าใหญ่ป่าน้อย เฮามีม่อนดอยงามเด่นไกลยามแลง งามตี้ว่านั้นธรรมชาติสร้างแป่ง งามตะวันแลงที่ดอยหนอกหั้น งามตึงเมื่อวันและเมื่อคืนค่ำเช้า ไปแอ่วหล่ายกว๊านที่หั้นงามขำ ดอยบุษราคัมก็งามเลิศหล้า งามอย่างเมืองอินทร์ตี้อยู่จั้นฟ้า ดอกไม้ใบหญ้าเป็นก็ตึงมี วกไปไหว้พระเพื่อสง่าราศี พะเยาเฮามีองค์พระตนหลวง แวะไหว้บวงสรวงป้อขุนใกล้บ้าน ที่กล่าวมาแล้วยังบ่หนานำ ไปแอ่ว*

เชียงคำเมืองงามบ่น้อย แอ่วดอยขึ้นเขาสาวงามม่อยสร้อย ความงามบ่น้อยดอกคำใสอยู่คง ไปแอ่วเจียงม่วน บ้านจุนเมืองปง แอ่วป่าแอ่วดงแอ่วพงป่าไม้ ลวดแอ่วแม่ใจกินลิ้นจี่หวานลำ ที่บอกมาแล้วเป็นการบอกจา หื้อปี้น้องอาวอาเป็นฮื้อได้ฮู้ไว้ ถ้าไปแอ่วเหนือ วันตกออกใต้ บ่ดีลืมแวะไปตี้จังหวัดพะเยา หื้อไปแอ่วเต๊อะหาหมู่เฮาเขา ที่จังหวัดพะเยาข้าขอฮับต้อน ขอไหว้ขอวอนหื้อมาแอ่วแต้ๆ (นภาพันธ์ วงศ์ปัน, 23 มิถุนายน 2557)

ตัวบทคีตวรรณกรรมข้างต้นมีเนื้อความว่า ต่อไปนี้จะขอเล่าถึงเมืองพะเยาให้ฟังสนุกสนานว่า เมืองพะเยามีประวัติอันยาวนาน สมัยก่อนเรียกพะเยาว่าภูกามยาว มีกษัตริย์ปกครองหลายสมัย พะเยามีความมั่นคงในสมัยอาณาจักรล้านนาสมัยพญางำเมือง เมืองพะเยามีแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ ทั้งแม่น้ำอิงและกว๊านพะเยา มียอดดอยที่สวยงามในยามพระอาทิตย์จะตกดิน คือ ดอยหนอก และดอยบุษราคัม สิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่เมืองพะเยา คือ พระเจ้าตนหลวงและพ่อขุนงำเมือง เมื่อมาเที่ยวเมืองพะเยา ควรเริ่มต้นด้วยการไหว้พระเจ้าตนหลวงและพ่อขุนงำเมืองก่อน จากนั้นจึงไปเที่ยวที่เชียงคำ เชียงม่วน บ้านจุน เมืองปง และแม่ใจซึ่งมีลิ้นจี่หวาน เมื่อท่านใคร่จะท่องเที่ยวเมืองเหนือขอให้มาที่พะเยา ชาวพะเยายินดีต้อนรับ กลวิธีนำเสนอเนื้อหานั้น ผู้ใช้จะบรรยายถึงสิ่งดีงามและดีเด่นของจังหวัดพะเยา เริ่มจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คนเคารพบูชา คือพระเจ้าตนหลวงและพ่อขุนงำเมือง จากนั้นจึงบรรยายถึงพื้นที่ต่างๆ ในพะเยาซึ่งมีความโดดเด่นแตกต่างกันไป ทั้งเชียงคำ เชียงม่วน และแม่ใจ โดยใช้ถ้อยคำและถ้อยคำในบริบทของภาษาไทยถิ่นเหนือซึ่งมีทั้งคำภาษาไทยถิ่นเหนือโดยเฉพาะและคำที่ใช้ร่วมกันกับภาษาไทยถิ่นกลาง เช่น *พะเยานี้เป็นเมืองเก่า**แต้ๆ** พะเยาแห่งนี้มีมา**เมิน**นักหนา แต่ก่อนนั้น**ก๋า**ภูกามยาวว่า**อั้น** มีเจ้าผญาปกครองหลาย**จั้น** อาณาจักรตั้งมั่นในดินแดนล้านนา ปกครองตนเอง**เมิน**มาหลาย**ผสา*** ซึ่งคำที่ทำตัวเน้นหนาเป็นคำภาษาไทยถิ่นเหนือ ส่วนคำที่ทำตัวเอนปกติเป็นคำที่ใช้ร่วมกันกับภาษาไทยถิ่นกลาง นอกจากนี้ยังใช้ถ้อยคำที่สัมผัสคล้องจองกันด้วยเสียงสัมผัสสระ เช่น *พะเยาเมือง**งาม** สม**นาม**แต้**จริง** งามล้ำแม่**อิง**สม**จริง**บ่น้อย, งามตี้ว่านั้นธรรมชาติสร้าง**แป๋ง** งามตะวัน**แลง**ที่ดอยหนอกหั้น* และคำสัมผัสอักษร เช่น *พะเยาแห่งนี้**มีมาเมิน**นักหนา**, **แวะไหว้**บวงสรวงป้อขุนใกล้บ้าน ที่กล่าวมาแล้วยังบ่**หนานำ***

3.2 สหธรรมารมณ์ คิดเป็นร้อยละ 45.16 จำแนกได้ 10 ลักษณะ นำเสนอธรรมารมณ์ย่อยเข้าชุดกันจำแนกได้ 10 ลักษณะ ได้แก่ 1) ความอัศจรรย์ใจ + ความซาบซึ้งในรัก ร้อยละ 9.68 2) ความชื่นชมในความกล้าหาญ + ความอัศจรรย์ใจ ร้อยละ 6.47 3) ความสงสารเห็นใจ + ความซาบซึ้งในรัก ร้อยละ 6.47 4) ความอัศจรรย์ใจ + ความสงสารเห็นใจ ร้อยละ 3.22 5) ความสนุกสนาน + ความอัศจรรย์ใจ ร้อยละ 3.22 6) ความสงบใจ + ความซาบซึ้งในรัก ร้อยละ 3.22 7) ความสงบใจ + ความอัศจรรย์ใจ ร้อยละ 3.22 8) ความสงสารเห็นใจ + ความอัศจรรย์ใจ + ความสงสารเห็นใจ ร้อยละ 3.22 9) ความสนุกสนาน + ความอัศจรรย์ใจ + ความสงบใจ ร้อยละ 3.22 และ 10) ความซาบซึ้งในรัก + ความสงบใจ + ความอัศจรรย์ใจ ร้อยละ 3.22

ข้อมูลสหธรรมารมณ์ในคีตวรรณกรรมร่วมสมัยเมืองพะเยานั้น จำแนกได้ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มสองธรรมารมณ์ และกลุ่มสามธรรมารมณ์ โดยกลุ่มสองธรรมารมณ์ มีการนำเสนอ 7 ลักษณะ ได้แก่ 1) ความอัศจรรย์ใจ + ความซาบซึ้งในรัก 2) ความชื่นชมในความกล้าหาญ + ความอัศจรรย์ใจ 3) ความสงสารเห็นใจ + ความซาบซึ้งในรัก 4) ความอัศจรรย์ใจ + ความสงสารเห็นใจ 5) ความสนุกสนาน + ความอัศจรรย์ใจ 6) ความสงบใจ + ความซาบซึ้งในรัก และ 7) ความสงบใจ + ความอัศจรรย์ใจ ส่วนกลุ่มสามธรรมารมณ์ มีการนำเสนอ 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) ความสงสารเห็นใจ + ความอัศจรรย์ใจ + ความสงสารเห็นใจ 2) ความสนุกสนาน + ความอัศจรรย์ใจ + ความสงบใจ และ 3) ความซาบซึ้งในรัก + ความสงบใจ + ความอัศจรรย์ใจ

ในกลุ่มสองธรรมารมณ์เป็นการนำเสนอเนื้อหาที่แสดงธรรมารมณ์ 2 ลักษณะไว้ในบทคีตวรรณกรรมบทหนึ่งๆ โดยจับคู่ธรรมารมณ์เข้าด้วยกัน จากการวิจัยพบจำนวน 7 คู่ ได้แก่ ความอัศจรรย์ใจคู่ความซาบซึ้งในรัก ความอัศจรรย์ใจคู่ความสงสารเห็นใจ ความสนุกสนานคู่ความอัศจรรย์ใจ ความสงบใจคู่ความอัศจรรย์ใจ ความชื่นชมในความกล้าหาญคู่ความอัศจรรย์ใจ ความสงสารเห็นใจคู่ความซาบซึ้งในรัก และความสงบใจ

คู่ความซาบซึ้งในรัก การจับคู่ธรรมารมณ์ดังกล่าว เพื่อที่จะให้บทคีตวรรณกรรมมีเนื้อหาหลากหลาย สื่อสาระได้ตามที่ผู้แต่งปรารถนา ความหลากหลายของธรรมารมณ์จะเป็นพลังขับเคลื่อนให้ตัวบทชวนฟังชวนติดตาม ให้คุณค่าทางวรรณศิลป์ในลักษณะที่ช่วยให้ผู้ฟังซึมซับหรือเกิดผัสสะต่อคำและถ้อยคำสำนวนภาษา และให้คุณค่าทางสังคมในลักษณะให้ความรู้ความเข้าใจประวัติศาสตร์ ธรรมชาติ ผู้คน และวัฒนธรรม ซึ่งเป็นภูมิทัศน์อัตลักษณ์ของเมืองพะเยาที่หลากหลาย ด้วยเหตุนี้จึงส่งผลให้คีตวรรณกรรมร่วมสมัยเมืองเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง และเป็นที่นิยมชมชอบของผู้ฟังตลอดมา

ตัวอย่าง**ความอัศจรรย์ใจคู่ความซาบซึ้งในรัก**ในเพลง**ธารสวรรค์กว๊านพะเยา** แต่งโดยเนรัญชรา ความว่า *“ดุจแดนสวรรค์ผันลอยลัดลงผืนหล้า ถิ่นทองธารา โสภาล้ำเลอเหลือเอย ยืมมือสวรรค์วาดแทนเสียเลย สวยสุดเปรียบเปรย เพิ่งเคยพบมา ตะวันยอแสง แฝงเงาฟ้าดอยน้ำงาม อร่ามเขตคาม แสงงามย้อมเรายิ้มร่า ปานปานสวรรค์เยี่ยมเยียนยิ้มมา แล้วเราต่างสบตา ค้นวาจาจริงจากใจ... กว๊านพะเยาเราฝากใจไว้ต่อกัน กว๊านพะเยาเก็บความทรงจำเราไว้ เราจะรัก จะภักดีต่อกันเรื่อยไป ตราบจนชั่วฟ้า ชั่วนิรันดร์กาล ข้างแรมดาวระยิบ พริบพริบในน้ำสวยเด่น ยิ่งเงาเดือนเพ็ญ เห็นในน้ำงามไหลปาน ลมระริน กลิ่นหอมชื่นฉ่ำสราญ เหลือเปรียบประมาณ กว๊านเมืองพะเยาสุดงาม* (เนรัญชรา, 16 มีนาคม 2566)

ตัวบทคีตวรรณกรรมข้างต้นมีเนื้อความว่า กว๊านพะเยาเหมือนดั่งสวรรค์ที่ลอยลงมาจากฟากฟ้า สวยงามสุดเปรียบปาน ยามตะวันยอแสงจะเห็นเงาฟ้าเงาดอยบนผืนน้ำกว๊าน ทำให้เกิดความสุขที่สวรรค์ส่งยิ้มมาให้ ความรักของเราสองคนจะฝากใจไว้ต่อกัน กว๊านพะเยาจะเก็บความรักนี้ไว้ตราบชั่วนิรันดร์ ในคืนแรมบนฟากฟ้ามีดวงดาวระยิบระยับ เกิดเป็นเงาดาวพริบพรายบนผืนน้ำ ทั้งมีเงาเดือนที่สวยงามด้วย สายลมระรวยรินพัดพาก่อให้เกิดความสุขใจ กว๊านพะเยางามยิ่งนัก ตัวบทคีตวรรณกรรมช่วงแรกให้ธรรมารมณ์อัศจรรย์ใจที่ได้เห็นสรรพสิ่งที่กว๊านพะเยา ตั้งแต่ *ดุจแดนสวรรค์ผันลอยลัดลงผืนหล้า...* จนกระทั่งถึง *...ปานปานสวรรค์เยี่ยมเยียนยิ้มมา...* จากนั้นในช่วงที่สองให้ธรรมารมณ์ซาบซึ้งในรักของคู่รัก ตั้งแต่ *...กว๊านพะเยาเราฝากใจไว้ต่อกัน* จนกระทั่งถึง *...จะภักดีต่อกันเรื่อยไป ตราบจนชั่วฟ้า ชั่วนิรันดร์กาล...* กลวิธีทางภาษาในการนำเสนอธรรมารมณ์ข้างต้นที่เห็นได้อย่างชัดเจน คือการใช้ความเปรียบว่าสวรรค์ได้ลอยลงจากฟากฟ้ามาเป็นกว๊านพะเยา ดังที่ว่า *ดุจแดนสวรรค์ผันลอยลัดลงผืนหล้า ถิ่นทองธารา โสภาล้ำเลอเหลือเอย...* และในภาพรวมก็ใช้คำและถ้อยคำคัดสรรที่สัมผัสคล้องจองกันด้วยเสียงสระ และเสียงอักษรหรือพยัญชนะ คำสัมผัสสระ เช่น *สวยสุดเปรียบ**เปรย** เพิ่ง**เคย**พบมา, ยิ่งเงาเดือน**เพ็ญ เห็น**ในน้ำงามไหลปาน* คำสัมผัสอักษร เช่น ***ดุจแดน**สวรรค์ผัน**ลอยลัดลง**ผืนหล้า, **ถิ่นทองธา**รา, โสภา**ล้ำเลอ**เหลือเอย*

หรือในตัวอย่างธรรมารมณ์**ความสงสารเห็นใจคู่กับความซาบซึ้งในรัก** ในเพลง**ปิ๊กกว๊านเต๊อะมาลี** แต่งโดยบุญศรี รัตนัง ความว่า *“โอ้...กว๊านพะเยา ดินแดนแห่งนี้ ก่อนนั้นเกยมี มาลีนั่งคู่กับอ้าย เดี๋ยวนี้นงเยาว์แม้เงาบ่เหลือเอาไว้ มาลีน้องมีฮักใหม่ ทิ้งอ้ายให้เหงาเศร้าทรวง ผ่อกว๊านพะเยา เศร้าใจนักหนา เมื่อน้องจากลา น้ำตาอ้ายรินไหลร่วง โธ่...มาลีคนดี บ่น่าหลอกลวง น้องเอ๋อบ่เกยเป็นห่วง ไปควงชายอื่นจิ้นใจ๋... ก็ดีดีแล้วหรือ หนีไปบางกอก ละคนบ้านนอก เหมือนโดนคมหอกแตงใจ อ้ายฮักอ้ายหวง พุ่มพวงมาเมินมอกใด มาลีน้องลืมอ้ายได้ น้ำใจ๋ของน้องมาลี วอนกว๊านพะเยา พระเจ้าต๋นหลวง จ๊วยดลพุ่มพวง ให้น้องหวนมาคืนตี้ อ้ายนี้ยังรอ ยังรอคนจื๋อมาลี หากน้องได้ฟังเพลงนี้ ขอหื้อมาลีปิ๊กกว๊านพะเยา* (บุญศรี รัตนัง, 5 กรกฎาคม 25654)

ตัวบทคีตวรรณกรรมข้างต้นมีเนื้อความว่า ที่กว๊านพะเยานั้น ในครั้งก่อนน้องเคยมานั่งกับพี่ แต่บัดนี้น้องไปมีคนรักใหม่แล้ว ทิ้งให้พี่โศกเศร้านักหนา คราที่น้องหนีไปกรุงเทพฯ กับชายคนอื่น น้องคิดดีแล้วหรือที่ทิ้งพี่ซึ่งเป็นคนบ้านนอก พี่เจ็บปวดเหมือนโดยหอกแทงเข้าที่หัวใจ ขอวิงวอนกว๊านพะเยาและพระเจ้าตนหลวงได้ดลบันดาลให้น้องกลับมาหาพี่ หากน้องได้ฟังเพลงนี้ ขอให้น้องกลับคืนมากว๊านพะเยา เนื้อหาตัวบทคีตวรรณกรรมที่ให้ธรรมารมณ์สงสารเห็นใจ เริ่มจาก *โอ้...กว๊านพะเยา...* ไปจนถึง *...มาลีน้องลืมอ้ายได้ น้ำใจ๋ของ*

น้องมาลี... แล้วต่อด้วยเนื้อหาธรรมรมณ์ซาบซึ้งในรัก ตั้งแต่ *...วอนกว๊านพะเยา พระเจ้าตนหลวง* ไปจนถึง ... *หากน้องได้ฟังเพลงนี้ ขอหื้อมาลีปึ๊กกว๊านพะเยา* กลวิธีเสนอเนื้อความในภาพรวมนั้นผู้แต่งใช้พรรณนาโวหารแสดงอารมณ์ไปในทำนองเดียวกัน ในเริ่มแรกชวนให้รู้สึกสงสารผู้ชายที่ถูกผู้หญิงซึ่งเป็นคนรักทิ้งไป โดยหนีไปกรุงเทพฯ กับผู้ชายอีกคน และในตอนท้ายมุ่งให้ซาบซึ้งในความรักแท้ของผู้ชายที่มีต่อผู้หญิงเสมอ เขายังรอคอยให้เธอกลับมากว๊านพะเยาหรือกลับมาหาเขา แม้ในใจทราบดีกว่าผู้หญิงไม่กลับมาอีกแล้ว ผู้แต่งยังคงใช้ถ้อยคำสำนวนภาษาที่สัมผัสคล้องจองด้วยเสียงสระและเสียงพยัญชนะ คำสัมผัสสระ เช่น *ผ่อกว๊านพะ**เยา เศร้า**ใจนักหนา, หากน้องได้ฟังเพลง**นี้** ขอหื้อมา**ลี**ปึ๊กกว๊านพะเยา* และคำสัมผัสอักษร เช่น *เดี๋ย**วนี้นง**เยาว์, พุ่ม**พวงมาเมินมอก**ใด* ทั้งนี้ลักษณะการใช้ภาษาที่เห็นเด่นชัดอีกประการหนึ่งคือการใช้คำหรือถ้อยคำภาษาไทยถิ่นเหนือ เช่น *น้องเอ๋อ**บ่เกย**เป็นห่วง ไปควงชายอื่น**จิ้นใจ๋**... **กี๊ด**ดีแล้วหรือ หนีไปบางกอก **ละ**คนบ้านนอก เหมือนโดนคมหอก**แตง**ใจ*

ในกลุ่มสามธรรมารมณ์ มีการนำเสนอ 3 ลักษณะ ได้แก่ ความสงสารเห็นใจคู่ความอัศจรรย์ใจและความสงสารเห็นใจ ความสนุกสนานคู่ความอัศจรรย์ใจและความสงบใจ และความซาบซึ้งในรักคู่ความสงบใจและความอัศจรรย์ใจ ในภาพรวมมีลักษณะเนื้อหาและกลวิธีเป็นไปในทำนองเดียวกับกลุ่มสองธรรมารมณ์ เพียงแต่เพิ่มธรรมารมณ์ขึ้นมาให้หลากหลายยิ่งขึ้น

ตัวอย่างเช่นธรรมารมณ์**ความซาบซึ้งในรักคู่ความสงบใจและความอัศจรรย์ใจ** ในเพลง**ฮักเมืองพะเยา** แต่งโดยชัยวัฒน์ จันธิมา ความว่า *“เกิดที่พะเยา อยู่เมืองพะเยา ฮักเมืองพะเยา ป้อแม่ลูกหลานตาเต้าเป็นคนพะเยา ฮักเมืองพะเยา ตั้งแต่ละอ่อน โตใหญ่กลายเป็นคนเฒ่า หัวใจนั้นเป๋นพะเยา หมู่เฮาฮักบ้านเกิดเมืองนอน... เมืองพะเยา เฮานี้มีกว๊านงามตา เป็นเมืองผญ๋า ประชาฮักสามัคคี เมืองพะเยา ป่าไม้เขียวคราม ขจีรุ่งเรืองระวี ร่ำรวยวัฒนธรรม... เมืองพะเยา ข้าวปลาอุดมสมบูรณ์ พระเจ้าตนหลวง เป็นศูนย์รวมใจศรัทธาเมืองพะเยา สุขใจสมคำเปิ้นว่า ไผใดได้มา ชื่นตาชื่นชมยินดี... เมืองพะเยา บ้านเกิดกำเนิดชีวิต เป็นพรหมลิขิตพบกันสวรรค์บนดิน เมืองพะเยา ตราไว้ไม่เคยลืมถิ่น ตราบชีพสิ้น แผ่นดินนี้คือบ้านเฮา”* (ชัยวัฒน์ จันธิมา, 1 กันยายน 2560)

ตัวบทคีตวรรณกรรมดังกล่าวมีเนื้อความว่า คนพะเยาโดยแท้นั้นจะรักเมืองพะเยาซึ่งเป็นบ้านเกิดเมืองนอนเป็นอันมาก มีกว๊านที่สวยงาม เป็นเมืองวัฒนธรรม ชาวพะเยารู้รักสามัคคี มีป่าไม้และข้าวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์ มีพระเจ้าตนหลวงเป็นศูนย์รวมจิตใจ ใครไปใครมาก็จะชมว่าพะเยาเป็นดินแดนแห่งความสุข เป็นสวรรค์บนดิน จะไม่ลืมพะเยาไปตราบสิ้นชีวิต ผู้แต่งใช้กลวิธีพรรณนาให้รับรู้ถึงความรู้สึกรักและภูมิใจที่ได้เป็นชาวพะเยา ได้เกิด เติบโต และอาศัยอยู่บนผืนแผ่นดินเมืองพะเยาจนเกิดเป็นความรักต่อบ้านเกิดเมืองนอนอย่างมั่นคง ลักษณะการกล่าวเนื้อหาความรู้สึกนั้นบอกตรงๆ ว่ารู้สึกเช่นใด คิดเช่นใด เช่น *“เกิดที่พะเยา อยู่เมืองพะเยา ฮักเมืองพะเยา”* มีการใช้คำและถ้อยคำภาษาวรรณศิลป์ที่สัมผัสคล้องจองด้วยเสียงพยัญชนะหรือสัมผัสอักษร และเสียงสระหรือสัมผัสระ คำสัมผัสอักษร เช่น *หมู่**เฮาฮัก**บ้านเกิดเมืองนอน, รุ่ง**เรืองระวี** **ร่ำรวย**วัฒนธรรม* คำสัมผัสสระ เช่น *เมืองพะ**เยา เฮา**นี้มีกว๊านงาม**ตา** เป็นเมืองผ**ญ๋า** ประ**ชาฮักสามัค**คี* มีการใช้คำภาษาไทยถิ่นเหนือ เช่น ***ฮัก**เมืองพะเยา ตั้งแต่**ละอ่อน** โตใหญ่กลายเป็นคนเฒ่า หัวใจนั้น**เป๋น**พะเยา หมู่**เฮาฮัก**บ้านเกิดเมืองนอน... เมืองพะเยา **เฮา**นี้มีกว๊านงามตา เป็นเมือง**ผญ๋า** ประชา**ฮัก**สามัคคี* และมีการใช้คำซ้ำ คือ คำว่า “พะเยา” และ “เมืองพะเยา” นอกจากให้เกิดจังหวะแล้วยังเป็นย้ำความหมายที่จะน้อมนำให้เกิดความรักต่อเมืองพะเยา ดังตัวบทว่า *เกิดที่**พะเยา** อยู่**เมืองพะเยา** ฮัก**เมืองพะเยา** ป้อแม่ลูกหลานตาเต้า เป็นคน**พะเยา** ฮัก**เมืองพะเยา**... หัวใจนั้นเป๋น**พะเยา** หมู่เฮาฮักบ้านเกิดเมืองนอน... **เมืองพะเยา**...*

โดยสรุป คีตวรรณกรรมร่วมสมัยเมืองพะเยามีธรรมารมณ์ 2 ประการ คือ เอกธรรมารมณ์ และสหธรรมารมณ์ มีกลวิธีนำเสนอผสมผสานไปพร้อมกับเนื้อหาสาระที่แสดงภูมิทัศน์เมืองพะเยาในมิติต่างๆ ได้แก่

วัฒนธรรมพื้นถิ่นพะเยา ภูมิอากาศและฤดูกาล ทรัพยากรธรรมชาติ ผู้คนและกลุ่มชาติพันธุ์ ตลอดจนบุคคลสำคัญที่เป็นกษัตริย์ของอาณาจักร เอกธรรมารมณ์ปรากฏในคีตวรรณกรรมขนาดสั้น ส่วนสหธรรมารมณ์ปรากฏในคีตวรรณกรรมขนาดกลางและยาว อย่างไรก็ตาม กลวิธีนำเสนอเนื้อหาธรรมารมณ์นั้นจะใช้ภาษาวรรณศิลป์ที่เห็นได้ชัดเจนคือคำและถ้อยคำสัมผัสคล้องจอง ความเปรียบ โวหาร คำซ้อน คำซ้ำ และคำภาษาไทยถิ่นเหนือ

อภิปรายผลการวิจัย

จากการวิจัย “ธรรมารมณ์ในคีตวรรณกรรมร่วมสมัยเมืองพะเยา” ผู้วิจัยได้สรุปวิเคราะห์เป็นการอภิปรายผลได้ดังต่อไปนี้

ภูมิทัศน์เมืองพะเยา ทั้งวัฒนธรรมพื้นถิ่น ภูมิอากาศและฤดูกาล ทรัพยากรธรรมชาติ ผู้คนและกลุ่มชาติพันธุ์ ตลอดจนกษัตริย์ของเมืองพะเยา เป็นสิ่งมีอยู่แล้วและดำรงอยู่อย่างเป็นพลวัต เมื่อศิลปินซึ่งมีคุณลักษณะเดียวกับกวี คือ มีคุณสมบัติบางอย่างรวมถึงจินตนาการที่ยิ่งใหญ่ มีความรู้สึกอ่อนไหวเป็นพิเศษ มีความเชี่ยวชาญในการใช้ภาษาอย่างเหมาะควร สง่างามและทรงพลัง (ราชบัณฑิตยสภา, 2561) ได้รับทราบภูมิทัศน์เมืองพะเยาในมิติต่างๆ ส่งผลให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจ แล้วสร้างสรรค์บทคีตวรรณกรรมถึงพร้อมด้วยเนื้อหาที่ประสงค์อย่างมีธรรมารมณ์ นับว่าเป็นกระบวนการสื่อสารตามหลักคิดทฤษฎีที่เป็นการแสวงหาความเข้าใจประสบการณ์หนึ่งๆ เป็นสิ่งตอกย้ำถึงความสำคัญในคุณลักษณะของการมีจิตสำนึกต่อประเด็นหัวข้อที่รับรู้ (สุรพงษ์ โสธนะเสถียร, 2561) คือภูมิทัศน์เมืองพะเยานำมาสู่การแสดงออกเป็นบทคีตวรรณกรรมอุดมด้วยธรรมารมณ์

ภูมิทัศน์อันเป็นปัจจัยส่งหนุนให้เกิดคีตวรรณกรรมร่วมสมัยเมืองพะเยานั้น ในภาพรวมมีลักษณะเช่นเดียวกับวรรณกรรมทั่วไป คือมีภูมิทัศน์ต่างๆ เช่น ธรรมชาติ สังคมวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ เป็นเหตุปัจจัยให้ศิลปินเกิดอารมณ์และจินตนาการ แล้วสร้างสรรค์เป็นงานวรรณกรรม (เสาวภา ธานีรัตน์, 2537) สำหรับคีตวรรณกรรมในพื้นที่วัฒนธรรมหนึ่ง จะมีภูมิทัศน์ในพื้นที่นั้นเป็นเหตุปัจจัยการก่อเกิด เช่นคีตวรรณกรรมปทุมธานีร่วมสมัยมีเหตุปัจจัยการก่อเกิดวรรณกรรม เช่น ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ผู้คนและกลุ่มชาติพันธุ์ (ปาริฉัตร พยุงศรี, 2566) คีตวรรณกรรมร่วมสมัยเมืองพะเยาก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน หากแต่เหตุปัจจัยการก่อเกิดวรรณกรรม จะอยู่ในภูมิทัศน์ของพะเยาโดยเฉพาะ ซึ่งภูมิทัศน์พะเยา ทั้งธรรมชาติและวัฒนธรรมทำหน้าที่เป็นปัจจัยกระตุ้นให้ผู้แต่งเกิดธรรมารมณ์เมื่อได้รับรู้ภูมิทัศน์หนึ่งๆ แล้วนำสู่การถ่ายทอดไว้ในคีตวรรณกรรมร่วมสมัยเมืองพะเยา โดยมีศิลปินผู้ขับร้องทำหน้าที่เป็นผู้ส่งต่อธรรมารมณ์จากผู้สร้างไปสู่ผู้เสพได้อย่างมีพลวัตในวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์

คีตวรรณกรรมร่วมสมัยเมืองพะเยามีคุณลักษณะสำคัญเช่นเดียวกับคีตวรรณกรรมทั่วไป คือมีท่วงทำนองนำมาร้องกับเนื้อเพลง โดยใช้ทำนองดนตรีมาประกอบ (ณัฏฐกฤษฎิ์ อกนิษฐ์ธาดา, 2556) ในการรับสารตัวบทคีตวรรณกรรมจะใช้อายตนะภายในเป็นสื่อเชื่อมต่อกับอายตนะภายนอก กรณีอ่านตัวบทที่เขียนไว้จะใช้ตาคู่กับรูปตัวอักษร หากเป็นการฟังเสียงจากที่มีศิลปินขับร้องและทำเป็นวีดิทัศน์เผยแพร่ในสื่อออนไลน์ ทั้งเฟซบุ๊กและยูทูบ จะใช้หูคู่กับเสียงเสียงขับร้อง กระบวนการรับรู้ดังกล่าวจะใช้ใจเป็นสื่อเชื่อมต่อเกิดธรรมารมณ์ต่างๆ ทั้งเอกธรรมารมณ์และสหธรรมารมณ์

ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าคีตวรรณกรรมร่วมสมัยเมืองพะเยามีเอกธรรมารมณ์ ร้อยละ 54.84 และสหธรรมารมณ์ ร้อยละ 45.16 แสดงให้เห็นว่าผู้สร้างนิยมใช้เอกธรรมารมณ์สร้างสรรค์คีตวรรณกรรมมากกว่าสหธรรมารมณ์ เพราะเอกธรรมารมณ์หนึ่งๆ มีความเป็นเอกภาพและให้พลังทางวรรณศิลป์ที่เด่นชัด แม้ในสหธรรมารมณ์ จะมีร้อยละ 45.16 ซึ่งน้อยกว่าเอกธรรมารมณ์ แต่ก็มีความหลากหลายทางธรรมารมณ์ย่อย ที่สามารถ

นำมาสร้างชุดธรรมารมณ์ ในภาพรวมมีจำนวน 10 ชุด ซึ่งมีความหลากหลาย ให้พลังทางวรรณศิลป์ได้ไม่หย่อนไปกว่าเอกธรรมารมณ์ อย่างไรก็ตาม ทั้งเอกธรรมารมณ์และสหธรรมารมณ์ ต่างก็เป็นเหตุปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้คีตวรรณกรรมร่วมสมัยเมืองพะเยามีคุณค่าและพลวัตทางวรรณศิลป์ ส่งผลให้คีตวรรณกรรมดังกล่าวได้รับความนิยมและมีการรับรู้จากผู้เสพตลอดมา

เนื้อหาและกลวิธีนำเสนอธรรมารมณ์ในคีตวรรณกรรมร่วมสมัยเมืองพะเยาจะใช้คำและถ้อยคำสำนวนภาษาวรรณศิลป์เป็นเครื่องมือสื่อธรรมารมณ์ในทำนองเดียวกับงานวิจัยของสุนทรี ดวงทิพย์ (2562) พบว่าในวรรณกรรมเพลงลูกทุ่งของหนูมิเตอร์ มีการใช้ภาษาเรียบง่าย เหมาะสมกับอารมณ์เพลงทำให้เกิดภาพพจน์ต่างๆ และการใช้ภาษาเพลงลูกทุ่ง เช่น การเล่นคำ การซ้ำคำ และการซ้ำเสียง งานวิจัยของวีรกุล เจริญสุข (2561) พบว่าเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนมีกลวิธีสร้างความงามทางวรรณศิลป์ คือ กลวิธีทางเสียง กลวิธีทางความหมาย และรสวรรณคดี เลือกสรรใช้คำต่างๆ ได้อย่างเหมาะสม ส่งผลไปสู่ผู้อ่านและผู้ฟังให้ได้รับรสวรรณคดีได้อย่างลึกซึ้ง งานวิจัยของสันติ ทิพนา (2566) พบว่าในกวีนิพนธ์ เรื่อง “ฝูงนกเหนือวิหาร” ของโชคชัย บัณฑิต พบการใช้ภาพพจน์และรสวรรณคดีซึ่งแสดงอารมณ์ต่างๆ ตามลำดับ คือ สงบ รัก โกรธ สงสาร ชื่นชม กลัว กล้าหาญ แปลกใจ เบื่อหน่าย และสนุกสนาน และงานวิจัยของปาริชาต เชียะคง (2562) ชี้ให้เห็นว่านักเขียนนำเสนออารมณ์ความรู้สึกของตัวละครผ่านศิลปะทางภาษาที่เป็นการสรรคำและความรวมทั้งศิลปะการใช้ภาพพจน์ เนื่องจากงานวิจัยข้างต้นกับงานวิจัยครั้งนี้ต่างใช้ข้อมูลลักษณะเดียวกันคือตัวบทวรรณกรรมที่มีความดีเด่นด้านภาษาวรรณศิลป์

อย่างไรก็ตาม คีตวรรณกรรมร่วมสมัยเมืองพะเยามีอัตลักษณ์ คือ ใช้คำภาษาไทยถิ่นเหนือสื่อสารและธรรมารมณ์ซึ่งแตกต่างจากงานวิจัยข้างต้น ธรรมารมณ์อัศจรรย์ใจและสงสารเห็นใจมีมากที่สุด ความอัศจรรย์ใจเกิดจากพะเยามีกว๊านและวัฒนธรรมต่างๆ ชวนให้ตื่นตาตื่นใจ ส่วนความสงสารเห็นใจเนื่องจากกว๊านถูกใช้เป็นเครื่องประโลมให้ผู้โศกเศร้าผิดหวังในรัก ได้หายจากธรรมารมณ์เหล่านั้นและพร้อมที่จะมีรักใหม่อีกครั้ง

ข้อเสนอแนะ

1. ควรศึกษาธรรมารมณ์ในคีตวรรณกรรมกลุ่มอื่น เช่น กลุ่มจังหวัด กลุ่มพุทธธรรม และกลุ่มสถาบันการศึกษา แล้วนำผลการศึกษามาเปรียบเทียบกับธรรมารมณ์ในคีตวรรณกรรมร่วมสมัยเมืองพะเยาชี้ให้เห็นเอกัตลักษณ์ที่สืบสานมาจากเอกลักษณ์และอัตลักษณ์

2. สถานศึกษาในพื้นที่พะเยาควรจัดกิจกรรมการเรียนการสอนภาษาไทยที่มุ่งพัฒนาทักษะจำ เข้าใจ ประยุกต์ใช้ วิเคราะห์ ประเมินค่า และสร้างสรรค์ โดยใช้คีตวรรณกรรมร่วมสมัยเมืองพะเยาเป็นฐาน สำหรับในพื้นที่อื่น สามารถใช้คีตวรรณกรรมร่วมสมัยของจังหวัดนั้น เป็นฐานได้เช่นเดียวกัน

องค์ความรู้

จากการวิจัยเรื่อง **“ธรรมารมณ์ในคีตวรรณกรรมร่วมสมัยเมืองพะเยา”** สรุปองค์ความรู้ได้ ดังนี้

ภูมิทัศน์เมืองพะเยา ทั้งวัฒนธรรมพื้นถิ่น ภูมิอากาศและฤดูกาล ทรัพยากรธรรมชาติ ผู้คนและกลุ่มชาติพันธุ์ ตลอดจนกษัตริย์ของเมืองพะเยา เป็นบ่อเกิดอารมณ์สะเทือนใจของศิลปิน ผู้แต่ง หรือผู้สร้างคีตวรรณกรรม ที่ได้สร้างสรรค์บทคีตวรรณกรรมร่วมสมัยเมืองพะเยาซึ่งแฝงไว้ด้วยธรรมารมณ์หลากหลาย จากนั้นมีศิลปิน นักร้อง หรือผู้ส่งขับร้องคีตวรรณกรรมส่งสารมายังผู้ฟังหรือผู้เสพ เพื่อให้เกิดความจรรโลงใจแก่ผู้เกี่ยวข้อง ทั้งผู้สร้าง ผู้ส่ง และผู้เสพ ซึ่งเป็นวิถีแห่งโลกียธรรม ในตัวบทคีตวรรณกรรมมีการใช้คำและถ้อยคำภาษาวรรณศิลป์ ไม่ว่าจะเป็นคำสัมผัสคล้องจอง ความเปรียบ โวหาร คำซ้อน คำซ้ำ และคำภาษาไทยถิ่นเหนือ ถ่ายทอดเรื่องราวในบริบทความเป็นเมืองพะเยา ผสมผสานธรรมารมณ์อย่างมีพลวัต อันประกอบด้วยเอกธรรมารมณ์และสหธรรมารมณ์ ส่งผลให้คีตวรรณกรรมดังกล่าวถึงพร้อมด้วยธรรมารมณ์ที่ก่อเกิดจากภาษาวรรณศิลป์ กลายเป็นคีตวรรณกรรมร่วมสมัยมีคุณค่าทางภาษาและวรรณคดี ได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง เป็นมรดกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของเมืองพะเยา

สรุป

พะเยาเป็นเมืองโบราณที่มีความสำคัญมาตั้งแต่สมัยพญางำเมือง (พ.ศ.1820-1826) ร่วมยุคกับสุโขทัยและเชียงราย-เชียงใหม่ ปัจจุบันแบ่งเป็น 9 อำเภอ มีกว๊านพะเยาเป็นแหล่งน้ำสำคัญ และมีวัฒนธรรมหลากหลายทั้งภาษา ความเชื่อ และพิธีกรรม ภูมิทัศน์เมืองพะเยาเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดวรรณกรรมหลายยุค ทั้งวรรณกรรมจารึก ใบลาน มุขปาฐะ และ "คีตวรรณกรรม" หรือวรรณกรรมเพลง เช่น กว๊านพะเยา สุดทางที่พะเยา และแอ่วพะเยา งานวิจัยนี้สังเคราะห์ "ธรรมารมณ์" ในคีตวรรณกรรมร่วมสมัยเมืองพะเยา ด้านเนื้อหาและกลวิธีนำเสนอ โดยเก็บข้อมูลจากบทเพลง 31 บท แล้ววิเคราะห์ด้วยแนวคิดธรรมารมณ์และรสวรรณคดี ผลวิจัยพบว่าปัจจัยสำคัญคือผู้สร้าง ผู้ส่ง และผู้เสพ ส่วนธรรมารมณ์แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ เอกธรรมารมณ์ (อารมณ์เดี่ยว เช่น อัศจรรย์ใจ ซาบซึ้งในรัก) และสหธรรมารมณ์ (อารมณ์ผสมตั้งแต่ 2 ชนิดขึ้นไป) ซึ่งถ่ายทอดผ่านถ้อยคำวรรณศิลป์ที่ทรงคุณค่า ทำให้คีตวรรณกรรมเมืองพะเยาดำรงอยู่อย่างมีความหมายมาจนถึงปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

กุสุมา รักษมณี. (2549). *การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ.

ชัยวัฒน์ จันธิมา. (1 กันยายน 2560). *ฮักเมืองพะเยา*. สืบค้นเมื่อ 25 พฤศจิกายน 2568. เข้าถึงได้จาก https://www.youtube.com/watch?v=HhqPkEOElGM.

ณัฏฐกฤษฎิ์ อกนิษฐ์ธาดา. (2556). *ทำนองเสนาะ ทางสู่สุนทรียภาพ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ธาตรี. (9 กันยายน 2556). *สุดทางที่พะเยา*. สืบค้นเมื่อ 25 พฤศจิกายน 2568. เข้าถึงได้จาก https://www.youtube.com/watch?v=uurh2vjCzss.

นภาพันธ์ วงศ์ปัน. (23 มิถุนายน 2557). ซอแอ่วพะเยา. สืบค้นเมื่อ 25 พฤศจิกายน 2568. เข้าถึงได้จาก https://www.youtube.com/watch?v=jiRnK4tUMU8.

เนรัญชรา. (16 มีนาคม 2566). *ธารสวรรค์กว๊านพะเยา*. สืบค้นเมื่อ 25 พฤศจิกายน 2568. เข้าถึงได้จาก https://www.youtube.com/watch?v=O5O0E_MqGQ4.

บัญเย็น แก้วเสียงทอง. (28 พฤษภาคม 2553). *ฟ้าสางที่พะเยา*. สืบค้นเมื่อ 25 พฤศจิกายน 2568. เข้าถึงได้จาก https://www.youtube.com/watch?v=jDBulfDtZuw.

บุญศรี รัตนัง. (5 กรกฎาคม 25654). *ปี๊กกว๊านเต๊อะมาลี*. สืบค้นเมื่อ 25 พฤศจิกายน 2568. เข้าถึงได้จาก https://www.youtube.com/watch?v=Ul6xDjiwRY8.

ปาริฉัตร พยุงศรี. (2566). *คีตวรรณกรรมปทุมธานีร่วมสมัย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ เค.พี.จันทรเกษม.

ปาริชาต เชียะคง (2562). ภาษาสื่ออารมณ์ในวรรณกรรมของประชาคมลุนาชัย. *วารสารวิชาการสังคมมนุษย์มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช, 9*(2), 19-35.

ปู่นาน ล้านนา. (3 พฤษภาคม 2560). *มนต์เมืองพะเยา*. สืบค้นเมื่อ 25 พฤศจิกายน 2568, จาก https://www.youtube.com/watch?v=MFEBsioaTvc.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2556). *คำวัด*. กรุงเทพฯ: เลี่ยงเชียง.

พุทธทาสภิกขุ. (2536). *ไกวัลยธรรม*. สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

ราชบัณฑิตยสภา. (2561). *พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม ฉบับราชบัณฑิตยสภา*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสภา.

วัฒนธรรมจังหวัดพะเยา. (2560). *ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อของชาวพะเยา*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

วีรกุล เจริญสุข. (2561). ความงามทางวรรณศิลป์ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน. *วารสารวารสารบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, 12*(3), 266-279.

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. (2533). *มณีพลอยร้อยแสง*. กรุงเทพฯ: สำนักงานส่งเสริมธุรกิจ ธนาคารไทยพาณิชย์)

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2559ค). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 34. กรุงเทพฯ: มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต).

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2559ก). *พุทธธรรม ฉบับเดิม*. พิมพ์ครั้งที่ 31. กรุงเทพฯ: มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต).

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2559ข). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 27. กรุงเทพฯ: มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต).

สันติ ทิพนา. (2566). โวหารภาพพจน์และรสวรรณคดีในกวีนิพนธ์ เรื่อง “ฝูงนกเหนือวิหาร” ของโชคชัย บัณฑิต. *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด, 17(3),* 163-175.

สายันต์ ไพรชาญจิตร์. (2555). *อารยะพะเยาที่แหล่งเตาเวียงบัว*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาพัฒนาโบราณคดีชุมชน ภาควิชาการพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุนทรี ดวงทิพย์. (2562). การศึกษาวิเคราะห์วรรณศิลป์ในวรรณกรรมเพลงลูกทุ่งของหนูมิเตอร์. *วารสารสักทอง, 21(2),* 67-81.

สุรพงษ์ โสธนะเสถียร. (2561). *สารกับการสื่อความหมาย*. กรุงเทพฯ: แดเน็กซ์อินเตอร์คอร์ปอเรชั่น.

สุรพล สมบัติเจริญ. (14 มิถุนายน 2559). *กว๊านพะเยา*. สืบค้นเมื่อ 25 พฤศจิกายน 2568. เข้าถึงได้จาก https://www.youtube.com/watch?v=JJsG_rMZ_8o.

เสาวภา ธานีรัตน์. (2537). *ประวัติวรรณคดีไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 3. นครศรีธรรมราช: โครงการตำราและเอกสารวิชาการ สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช.

หมอก เมืองหนาว. (21 เมษายน 2561). *ฮักพะเยา*. สืบค้นเมื่อ 25 พฤศจิกายน 2568. เข้าถึงได้จาก https://www.youtube.com/watch?v=affHiWjJfxs.

หนุ่มทุ่งลอ. (25 ธันวาคม 2557). *พะเยาม่วนแต้*. สืบค้นเมื่อ 25 พฤศจิกายน 2568. เข้าถึงได้จาก https://www.youtube.com/watch?v=jSl2WvzKD_U.

เอื้อ มณีรัตน์. (31 สิงหาคม 2558). *แหล่งสวรรค์เมืองพะเยา*. สืบค้นเมื่อ 25 พฤศจิกายน 2568. เข้าถึงได้จาก https://www.youtube.com/watch?v=68Pp2cINFqQ.